

Heidi Strand Larssæter

En kvantitativ studie av elevers erfaringer med rådgivning om utdanningsvalg, på studieforberedende utdanningsprogram

Masteroppgave i Rådgivning for barn og unge
Veileder: Vegard Johansen

Juni 2023

Heidi Strand Larssæter

En kvantitativ studie av elevers erfaringer med rådgivning om utdanningsvalg, på studieforberedende utdanningsprogram

Masteroppgave i Rådgivning for barn og unge
Veileder: Vegard Johansen
Juni 2023

Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet
Fakultet for samfunns- og utdanningsvitenskap
Institutt for pedagogikk og livslang læring

Kunnskap for en bedre verden

Sammendrag

Hensikten med denne studien er å undersøke elevers erfaring med rådgivning om utdanningsvalg på studieforberedende utdanningsprogram. Studien er gjort i samarbeid med Institutt for pedagogikk og livslang læring ved NTNU. Det er benyttet en kvantitativ metode, med et bekvemmelighetsutvalg på 1260 elever fra VG3 studieforberedende på 13 ulike skoler i tidligere Sør-Trøndelag fylke. For å undersøkes sammenhengen mellom variablene i oppgaven ble det benyttet deskriptiv statistikk og regresjonsanalyse.

Studiens problemstilling er: *Hvor viktig har rådgiver vært som informasjonskilde for elever på studieforberedende, og hva kjennetegner elever som opplever at rådgiver har vært viktig for deres valg av studium?* Studien gir et innblikk i hvilken betydning skolens utdannings- og yrkesrådgiver har vært for elevenes valg.

Sentrale funn i studien viser at majoriteten av elevene opplever internett og foreldre som den viktigste informasjonskilden for sitt valg av studium etter videregående. Mindre enn halvparten av de spurte hadde snakket med skolens rådgiver. Av de elevene som hadde vært til samtale, opplevde halvparten at samtalen var viktig.

Gjennom regresjonsanalyse har jeg prøvd å forklare hvilke faktorer som kjennetegner elever som opplever at rådgiver har vært viktig for deres valg av studium. Hovedfunn er at elever med lave skoleprestasjoner og mor med lav utdanning erfarte samtalen med rådgiver som mer viktig enn andre elever. Dette er en gruppe elever som kan trenge tilpasset og støttende karriereveiledning. Rådgivningen viktig for blant annet å utjevne sosiale forskjeller slik som beskrevet i opplæringsloven.

Resultatene viser at det er grunn til å se på om det burde innføres et karriereveiledningsfag for elever på studieforberedende program, slik som det ble anbefalt i NOU 2016:7 Norge i omstilling – karriereveiledning for individ og samfunn (NOU, 2016: 7).

Abstract

The purpose of this study is to investigate students in upper secondary school/academic pathway, experiences with the school counseling. The study was conducted in collaboration with the Department of Education and Lifelong Learning at NTNU. A quantitative method has been used, includes 1,260 respondents/students from thirteen different schools in the former Sør-Trøndelag county. To investigate the relationship between the variables in the task, descriptive statistics and regression analysis was used.

The study's research question is: *How important has the school counsellors been as a source of information for students in upper secondary school/academic pathway, and what characterizes students who felt that career guidance has been important for their choice of education?* The study gives an insight into how important the School's Counsellors has been to the student's educational choices.

Key findings in the study shows that most of the student's experience the internet and parents as the most important source of information for their educational choices after upper secondary school. Less than 50 % of the respondents had spoken to the school counsellor. Of the students who had attended the interview, approximate 50 % felt that the interview was important.

Through regression analysis, I discussed which factors characterize students who felt that a career counsellor has been important for their educational choices. The main finding is that students with low educational achievements and mothers with low education experienced the conversation with a counselor as more important than other students. This is a group of students who may need supportive career guidance. The counseling is important to, among other things, prevent social differences as described in the laws that regulates education in Norway (Opplæringslova, 1998).

The results shows that there is reason to consider whether a program called Educational Choice should be introduced for students in upper secondary school/academic pathway, as was recommended in NOU 2016:7 (NOU, 2016: 7).

Forord

Jeg ønsker i dette forordet å takke de som har vært til hjelp og støtte i arbeidet med denne masteroppgaven.

Veien fra tanker til ord har vært lang. Derfor vil jeg først rette en spesiell takk til min storesøster Kari Nergård. Hun har vært en uvurderlig faglig og psykisk støtte gjennom alle disse fire årene. Det hadde rett og slett vært umulig å få til dette uten henne. Samtidig må jeg rette en stor takk til min tre voksne barn, for støtte og tålmodighet.

Jeg vil også takk arbeidsgiver og gode kollegaer, og ikke minst elevene gjennom disse årene. Takk for at dere ga meg tid og rom til å fullføre videreutdanningen.

Vegard Johansen har vært faglig veileder i dette arbeidet og har vært til stor hjelp. Jeg måtte til slutt gi opp forsøket på få tak i informanter til min egen undersøkelse, men heldigvis fikk jeg benytte data fra forskningsprosjektet «Livet i skolen», uten det så hadde det ikke blitt noen oppgave. Det har vært en lang og arbeidsom prosess med mange utfordringer, men nå har jeg endelig kommet i mål.

Kjære mamma, midt oppi alt. Du minnes i kjærlighet!

NTNU, Trondheim, 2023

Heidi Strand Larssæter

Innhold

1	Innledning	1
1.1	Aktualisering og bakgrunn	1
1.2	Formålet med oppgaven.....	2
1.3	Problemstilling	3
1.4	Avgrensning og sentrale begreper i oppgaven.....	4
1.4.1	Karriereveiledning	5
1.4.2	Karrierelæring og karrierekompetanse	6
1.5	Oppgavens oppbygning.....	7
2	Tidligere studier og teoretisk rammeverk	8
2.1	Tidligere empiriske studier	9
2.2	Historisk utvikling av karriereveiledning	11
2.3	Kilder og aktører av relevans for unges utdanningsvalg.....	13
2.4	Hvem bruker rådgiver og hvilke erfaringer har de?	14
2.5	Forventninger til funn	16
3	Metode	18
3.1	Metodisk tilnærming og design.....	18
3.2	Populasjon og utvalg	19
3.3	Beskrivelse av måleinstrumentene	20
3.3.1	Avhengig variabel	21
3.3.2	Uavhengige variabler.....	21
3.4	Statistiske analyser	22
3.4.1	Deskriptiv statistikk.....	22
3.4.2	Lineær regresjon.....	23
3.5	Validitet	23
3.6	Reliabilitet og målefeil.....	24
3.7	Etiske vurderinger	24
4	Presentasjon av funn.....	26
4.1	Hvilken betydning har rådgiver og hvilke andre informasjonskilder og aktører er viktige for elevenes valg?	26
4.2	Hvilke erfaringer har elevene fra individuelle samtaler med rådgiver?	28
4.3	I hvilken grad har faktorer som kjønn, mors utdanning og skoleprestasjoner noe å si for hvor viktig rådgiver har vært for elevenes valg av studium?	29
4.4	Oppsummering og svar på problemstilling	30
5	Diskusjon.....	32
5.1	Hvilken betydning har rådgiver og hvilke andre informasjonskilder og aktører er viktige for elevenes valg?	32

5.1.1	Internett som informasjonskilde.....	33
5.1.2	Familie og venner som informasjonskilde	34
5.2	Hvilke erfaringer har elevene fra individuelle samtaler med rådgiver?	36
5.3	I hvilken grad har faktorer som kjønn, mors utdanning og skoleprestasjoner noe å si for hvor viktig rådgiver har vært for elevenes valg av studium?	38
5.3.1	Kjønn	38
5.3.2	Skoleprestasjoner	39
5.3.3	Foreldres utdanning.....	39
6	Avslutning.....	41
6.1	Oppsummering av studiens funn	41
6.2	Veien videre	43
	Litteratur.....	45
	Vedlegg 1:.....	48

Tabeller

TABELL 1 - STATISTIKK OVER HVOR VIKTIG ULIKE INFORMASJONSKILDER HAR VÆRT FOR ELEVENE	27
TABELL 2 - HVIS DU HAR SNAKKET MED EN RÅDGIVER, HVOR GODT STEMMER FØLGENDE UTSAGN FOR DEG?	28
TABELL 3 - MULTIPPEL REGRESJONSANALYSE	30

1 Innledning

1.1 Aktualisering og bakgrunn

Å velge utdanning og fremtidig yrke er for mange det viktigste valget i livet. Valg av utdanning handler om mer enn å velge et fremtidig yrke. Det handler også om å skape identitet, finne ut hvem man er og hvem man ønsker å bli. Derfor er det mange elever som opplever utdanningsvalg som vanskelig og alvorlig.

Det første utdanningsvalget elevene skal gjøre er i slutten av tiende klasse, og da er det valg av videregående skole som er i fokus. Allerede her er det mange elever som har kommet langt i valgprosessen, og vet hva de vil jobbe med i fremtiden. Samtidig er det elever som utsetter valget sitt lengst mulig. For disse kommer det store valget i slutten av videregående. Men det norske samfunnet og arbeidslivet endrer seg raskt og de unge må regne med å ta karrierevalg flere ganger gjennom livet. Derfor blir karriereveiledning et viktig virkemiddel for at de unge skal gjøre gode kunnskapsbaserte valg, både for seg selv og for samfunnet. Målet med denne masteroppgaven er å se på utdannings- og yrkesrådgivers betydning for elevenes valg av utdanning etter videregående skole. Utvalget er de elevene som gikk på studieforberedende utdanningsprogram i Trøndelag, og som våren 2018 skulle ta det store valget om videre utdanning.

For å støtte opp under elevenes valgprosess ble det i perioden mellom 1957 og slutten av 1960-tallet etablert rådgivningstjeneste i grunnopplæringen. Opplæringsloven § 9-2 gir elever en rett til nødvendig rådgivning, og i forskrift til opplæringsloven kapittel 22 står det at eleven har rett til to ulike former for nødvendig rådgivning: sosialpedagogisk rådgivning og utdannings- og yrkesrådgivning (Forskrift til opplæringslova §22, 2006; Opplæringslova, 1998).

Skolens rådgivningstjeneste er altså delt i to funksjoner. I mange skoler er det en og samme person som har begge funksjonene, både sosialrådgiver og utdannings- og yrkesrådgiver. I motsetning til andre skoler som har valgt å dele rådgivningstjenesten, noe som Kjærgård-utvalget anbefalte for å styrke rådgivningen i skolen. Kjærgård-utvalget ble oppnevnt av regjeringen i 2015 for å utrede hvordan karriereveiledningen kan styrkes og forbedres i Norge (NOU, 2016: 7).

I rapporten til Mordal m.fl. (2022) «Kvalitet i karriereveiledning i skole» finner vi at tidsressursene til rådgiver i videregående skole tilsvarer ett årsverk på 500 elever. Dette gjelder både funksjonen som sosialrådgiver og utdannings- og yrkesrådgiver. Mordal m.fl. regnet ut at det tilsvarte 2,2 minutter per elev per uke til utdannings- og yrkesrådgivning. Denne tiden gjelder også administrative oppgaver knyttet til rådgiverrollen. Ressursen er knapp og den setter noen rammer for hvordan tilbudet skal organiseres (Mordal et al., 2022; Utdanningsforbundet., 2022).

Videre i forskriften til opplæringsloven § 22-1 står det at «... Rådgivinga skal medverke til å utjamne sosial ulikskap, førebyggje fråfall og integrere etniske minoritetar ...» (Opplæringslova, 1998). Rådgiverrollen er dermed også aktuell i et samfunnsperspektiv, i tillegg til individuell betydning. Politisk skal karriereveiledning blant annet styrke samfunnets konkurransevne og samtidig motvirke utenforskap (NOU, 2016: 7). Derfor er rollen som rådgiver viktig både for individ, skole og samfunn.

Rådgiverrollen har endret seg i løpet av 2000-tallet, og flere aktører har involvert seg i hva innholdet i karriereveiledningen skal være. Noen av endringene baserte seg på en rapport fra OECD¹ i 2002. OECD står for økonomisk samarbeid og utvikling. Det er en internasjonal organisasjon som jobber med å fremme økonomisk vekst og samarbeid. Rapporten pekte på sterke og svake sider ved norsk utdannings- og yrkesrådgivning.

1.2 Formålet med oppgaven

I denne studien rettes fokuset mot avgangselever på studieforbereende utdanningsprogram. Dette er elever som skal gjøre viktige valg for fremtiden. Mange av disse elevene har kanskje utsatt valgene sine helt til nå. Noen av elevene som er usikre på hva de vil utdanne seg til og jobbe med i fremtiden, velger å gå studieforbereende utdanningsprogram for å «holde alle dører åpne» (Buland et al., 2014; NOU, 2016: 7). Selve valgprosessen har blitt forlenget i forhold til medelever på yrkesfaglige programområder. Elevene opplever nok denne valgprosessen på forskjellige måter. Noen er sikre på hva de vil og har arbeidet målrettet gjennom disse tre årene, andre er usikre og søkende etter informasjon. Disse elevene kan utsette valget enda lengre, de tar kanskje et «friår» og velger å jobbe, dra inn til militærtjeneste eller søke folkehøgskole. Noen velger kanskje samtidig å ta opp fag fra videregående skole. Som rådgiver i ungdomsskolen har jeg ofte lurt på hvordan det har gått med de elevene som var så usikre på framtidsplanene sine og derfor valgte å søke studieforbereende utdanningsprogram. Jeg er selv mor til tre unge voksne, som alle har vært usikre og alle har gått studieforbereende. Det jeg er nysgjerrig på er hvorfor de ikke oppsøkte rådgiver på de tre årene de var elever. Jeg har også møtt flere av mine tidligere elever som sier de fortsatt ikke vet hva de vil studere, og de sier det samme, de har ikke vært til samtale hos skolens rådgivere.

Som tidligere nevnt har det vært tilbud om rådgivning i videregående skole i over 50 år. Fylkeskommunene fikk ansvaret for all rådgivning, både i grunnskolen og i videregående skole. Siden da har det pågått en diskusjon om organisering, og hva rådgivers funksjon og kompetanse skal være (Buland & Mathiesen, 2008). I revidert læreplan fra 1964 ble det bestemt at rådgiverfunksjonen skulle dekkes opp av en lærerstilling uten spesielle krav til videreutdanning. Dette har vært modellen for rådgivning i skolen fram til i dag (Buland et al., 2011). I den offentlige utredningen som var ferdig i 2016, ble det signalisert et behov for å utvikle et nasjonalt kvalitetsrammeverk (NOU, 2016: 7). Kunnskapsdepartementet ga Kompetanse Norge oppdraget med å utvikle et slikt rammeverk. Målet var karriereveiledningstjenester av høy kvalitet, og da må tilgangen til tjenestene bli bedre og det må være et likeverdige tilbud for unge og voksne i alle livsfaser (Mordal et al., 2022).

Trond Buland er seniorforsker ved NTNU Samfunnsforskning, han har bidratt mye i forskningen som har blitt gjort i Norge om skolens rådgivningstjeneste. Buland m.fl. (2018) beskriver rådgivning som en læreprosess, hvor elevene får utviklet valgkompetanse. Målet må være å hjelpe elevene til innsikt og kompetanse, slik at de kan gjøre gode valg i et livslangt perspektiv. Eller slik som Haug (2018) påpeker, at det er viktig å gi elevene kompetanse, ferdigheter og holdninger slik at de kan mestre ulike valgsituasjoner i livet. Erik Hagaseth Haug er førsteamanuensis ved Høgskolen i Innlandet og har disputert på temaet kvalitet i norske skolers karriereveiledning. Han har også skrevet flere bøker og artikler om temaet.

¹ OECD: Organisasjon for økonomisk samarbeid og utvikling

Det blir en utfordring å gi elevene valgkompetanse med dagens rådgivningsressurs. Tilbudet varierer fra skole til skole og rådgivere utvikler sine egne tjenester innenfor relativt begrensede rammer (Mordal et al., 2022). Karriereveiledning er ikke et timeplanfestet fag på studieforbereende program, noe som resulterer i at rådgivere må «stjele» tid fra faglærere. Det blir en kamp om tid og oppmerksomhet i en ellers travel skolehverdag.

Tidligere kvantitative og kvalitative studier har vist at rådgivers betydning ikke er stor for elevenes utdanningsvalg (Buland & Mathiesen, 2008). Jeg ønsker med denne studien å undersøke hvor viktig rådgivningstjenesten egentlig er for de unge som skal ta viktige valg for fremtiden.

1.3 Problemstilling

Med utgangspunkt i refleksjonene i innledningen, samt teori og forskningsresultat har jeg utformet en todelt problemstilling som vil være utgangspunkt for denne studien.

Hvor viktig har rådgiver vært som informasjonskilde for elever på studieforbereende, og hva kjennetegner elever som opplever at rådgiver har vært viktig for deres valg av studium?

For å belyse denne problemstillingen har jeg utledet følgende forskningsspørsmål:

1. Hvilken betydning har rådgiver, og hvilke andre informasjonskilder og aktører er viktige for elevenes valg?

Informasjon er et viktig grunnlag for ethvert valg. Informasjon skal gi elevene et bedre grunnlag for å ta et utdannings- og yrkesvalg. Samtidig må informasjonen være tilgjengelig og forståelig for alle. Elevenes evne til å ta imot og bearbeide informasjon varierer, derfor kan det være behov for at noen tilrettelegger og tilpasser informasjonen til mottaker (Hatlevik, 2002). For mange elever er det foreldre som er den mest pålitelige kilden. Birkemo (2007) refererer til elevenes indre- og ytre referanseramme, familie og venner er elevens egen indre referanseramme, mens internett og for eksempel skolens rådgiver er ytre referanseramme. Spørsmålet er hvem de unge ser på som pålitelige kilder. Opinion gjorde en undersøkelse på oppdrag fra Direktoratet for høyere utdanning og kompetanse (HK-dir.), «Unge utdannings- og yrkesvalg 2021». Utvalget for den studien var ungdom mellom 15 og 25 år. 4 av 5 av de spurte svarte at internett var en viktig informasjonskilde for valg av utdanning, mens 55 % svarte at rådgiver ved skolen har vært viktig. 52 % mente at foreldre og venner hadde vært viktige informasjonskilder. Et viktig moment blir å få innsikt i hvor elevene opplever å få hjelp og støtte i valgprosessen.

2. Hvilke erfaringer har elevene fra individuelle samtaler med rådgiver?

Forskning viser at de fleste rådgiverne anser elevsamtalen som den viktigste oppgaven (Buland et al., 2014). Samtidig er det store ulikheter mellom skolene i hvor mye av ressursene som blir brukt til elevsamtaler. Mellom skoleslagene er det rådgivere på ungdomsskolen som bruker mest tid på individuelle rådgiversamtaler sammenlignet med rådgivere i videregående skole (ibid.). Det er også variasjon i om elevsamtalene er frivillige eller obligatoriske, individuelle eller i gruppe. Tuva Schanke (2007) fant i sin masterstudie at elevene ønsket seg mer tid til individuell rådgivning. Elevene i hennes studie var svært opptatt av relasjonen til rådgiver, de ønsket seg en rådgiver som lyttet,

viste tillit og forståelse (Schanke, 2007). Ida Holt Mathiesen skriver i sin artikkel (2022) at det er viktig å møte elevene med anerkjennelse, det betyr at elevene skal bli møtt og lyttet til som et unikt individ.

3. I hvilken grad har faktorer som kjønn, mors utdanning og skoleprestasjoner noe å si for hvor viktig rådgiver har vært for elevenes valg av studium?

Et av målene med karriereveiledning er å gi elevene gode forutsetninger for å ta egne valg. Ettersom elevene ikke har like forutsetninger, blir det viktig å treffe mangfoldet med skolens veiledning. Det finnes individuelle forskjeller, men forskning viser at kjønn, foreldres utdanning (her målt i mors utdanning) og skoleprestasjoner er av relevans i denne sammenhengen. Individuelle faktorer kan øke eller begrense elevenes valgmuligheter. Tidligere forskning har pekt på at jenter har større vanskeligheter med å velge utdanning og yrke enn gutter (Hatlevik, 2002). Tenåringstida handler ikke bare om det å ta valg, men også å skape en identitet. Hatlevik (2002) viser til at jenters identitetsavklaring er forsinket i forhold til gutters identitetsavklaring. Derfor er det rimelig å anta at jenter er mer usikre på sitt utdanningsvalg enn gutter.

En annen sentral forklaringsvariabel for elevers valg av utdanning er foreldres utdanningsnivå (Fekjær, 2009). Forskning viser at det er en sammenheng mellom sosial bakgrunn og utdanningsvalg. Elever med høyt utdannede foreldre er de som oftest velger å ta høyere utdanning, og har gjennomsnittlig høyere skoleprestasjoner. Ettersom denne elevgruppen har foreldre de kan rådføre seg med, kan en anta at det er elever med svake skoleprestasjoner som har mest behov for samtale med skolens utdannings- og yrkesrådgiver. Elever med svake skoleprestasjoner har færre valgmuligheter når det gjelder utdanning, og derfor har disse elevene et større behov for å få veiledning om alternative veier til å nå målet.

En systematisk gjennomgang av tidligere empiriske studier og karriereveiledningsteorier gis for øvrig i kapittel 2 og 3. For å svare på forskningsspørsmålene anvendes foreliggende kvantitativt datamateriale som er utarbeidet av forskningsgruppen *Livet i skolen*. Prosjektet er et samarbeid mellom NTNU og Trøndelag fylkeskommune. Studien avgrenses til Vg3-elever på studiespesialiserende utdanningsprogram i 13 ulike skoler. Utvalget er et bekvemmelighetsutvalg, og består av 1260 elever fra gamle Sør-Trøndelag fylkeskommune.

1.4 Avgrensning og sentrale begreper i oppgaven

Prosjektet «Livet i skolen» hadde til sammen over 1400 ulike variabler. I min oppgave har jeg kun sett på tre spørsmål som handler om de unges utdanningsvalg. I spørsmålet om informasjonskilder, så har jeg sett på de som har vært mest aktuelle. Det vil si at *deltakelse på utdanningsmesser, lærer på skolen, andre* ikke har blitt tatt med i analysen. Jeg har og kun sett på det spørsmålet som omhandlet rådgivere på skolen, ikke rådgivere utenom skolen. Jeg fikk tilgang på data fra spørreundersøkelsen på VG3 våren 2018, men i undersøkelsen har jeg sett bare på de elevene som gikk på VG3 studieforberedende utdanningsprogram.

Elevene blir møtt med mange nye begreper i valgprosessen. De skal utvikle kompetanse på en rekke områder slik at de til slutt kan ta gode valg, derfor er forståelse og refleksjon rundt begrepene viktig (Røyset & Kleppstø, 2020).

I lover og forskrifter brukes begrepet utdannings- og yrkesrådgivning, men i høringsnotatet til ny opplæringslov foreslås det at begrepet karriereveiledning skal benyttes. Det samme finner vi i NOU 2016:7 der Kjærgård-utvalget mener at utdannings- og yrkesrådgivning bør omtales som karriereveiledning, og at rådgiver skal ha tittelen karriereveileder (NOU, 2016: 7). Det hadde vært interessant å vite hvordan begrepet karriere blir forstått av elevene som tar utdanningsvalg. Et raskt søk i Store norske leksikon finner vi at «*karriere er en persons fremgang i jobb og hvorvidt de lykkes i arbeidslivet*». Da kan vi tenke oss at det handler om rask forfremmelse, mer status og høyere lønn. Folk flest assosierer karriere med fremgang og suksess i yrkeslivet.

I europeisk sammenheng er EU og OECD sentrale aktører når det gjelder definisjonen på karriereveiledning (Kjærgård & Plant, 2018, p. 19). I NOU 2016: 7 finner vi en forklaring av begrepet *karriere* hentet fra ELGPN²: «... *individens arbeidsroller og andre livsroller i et livsløpsperspektiv, balansen mellom betalt og ikke betalt arbeid, samt deltakelse i læring, utdanning og arbeidstrening*» (NOU, 2016: 7, p. 26)

Karriereveiledning er et felt som har fått økt politisk oppmerksomhet de siste årene. Godt hjulpet av EU og OECD, og spesielt ELGPN, har Norge satt i gang en reformprosess som har endt i etablering av et kvalitetsrammeverk. Et resultat av reformene er innføring av begrepene «karriere», «karriereveiledning», «karrierelæring» og «karrierekompetanse» (Bakke & Hooley, 2022).

1.4.1 Karriereveiledning

Jeg har valgt å se nærmere på begrepet *karriereveiledning*. Dette er et relativt nytt begrep i norsk sammenheng, og fortsatt ikke særlig innarbeidet i praksisfeltet (Buland et al., 2014). Dette gjelder spesielt i grunnskolen og videregående skole. Begrepet *karriereveiledning* kan forstås som å få veiledning i hvordan man kan gjøre karriere. Karriere har ingen aldersgrense, alle har en karriere og karriereveiledning blir derfor et livslangt prosjekt (NOU, 2016: 7). Så hvordan defineres begrepet karriereveiledning? ELGPN har en definisjon, det er denne som blir referert til i NOU 2016: 7:

«Livslang karriereveiledning omfatter en rekke aktiviteter som setter mennesker i alle aldre og stadier i livet i stand til å bli kjent med sine styrker, kompetanser og interesser, gjøre meningsfulle valg knyttet til utdanning, opplæring og arbeid, og gjennom hele livsløpet håndtere læring, arbeid og andre situasjoner der styrker og kompetanser utvikles og brukes» (NOU, 2016: 7, p. 28).

EU-kommisjonens resolusjon av 2004 og 2008³ uttrykker at arbeid og utdanning skal være en livslang prosess, derfor skal også karriereveiledning ha en livslang betydning (Kjærgård & Plant, 2018). Årsaken er den økte globaliseringen, og raske endringer i arbeidsmarkedet. Disse raske endringene krever at vi har et sett med nøkkelkompetanser for å fleksibelt tilpasse oss det globale samfunn (ibid.). Utdanning og arbeid inngår nå i vårt private og profesjonelle liv, noe som er formulert i EUs resolusjon om livslang karriereveiledning (Kjærgård & Plant, 2018). Veiledningen skal både styrke samfunnets konkurransevne og motvirke sosial ulikhet og utenforskap (NOU, 2016: 7).

² ELGPN: European Lifelong Guidance Policy Network, ble etablert i 2007 og er et europeisk nettverk som skal fremme samarbeid mellom medlemslandene. Ble avsluttet som nettverk i 2015.

³ Innføring av europeisk kvalifikasjonsrammeverk for livslang læring

1.4.2 Karrierelæring og karrierekompetanse

Ifølge NOU 2016: 7 så er karrierelæring utvikling av karrierekompetanse, altså selve læringsprosessen. Karriereveiledning må ses på i et læringsperspektiv, der det handler om å gi elevene valgkompetanse, eller karrierekompetanse. Karrierekompetanse handler om å forstå og utvikle seg selv, slik at vi kan håndtere vår egen karriere (Haug, 2018).

Et av de prioriterte områdene til ELGPN er Career Management Skills (CMS) (Kjærgård & Plant, 2018). ELGPN definerer CMS som:

«En rekke kompetanser som setter mennesket i stand til å kunne planlegge, utvikle og styre sin egen karriere på en strukturert måte. Dette inkluderer ferdigheter i å kunne samle, analysere og anvende informasjon både om utdanning, arbeid og seg selv, ferdigheter i å håndtere overgangsfaser i livet og ferdigheter i å ta valg» (Haug, 2018, p. 40).

Ifølge Haug (2018) er det i Norge enighet om å oversette CMS til karrierekompetanse. Når Haug (2018) skal beskrive CMS, henviser han til Bill Law og Anthony Watts DOTS-modell⁴. Denne modellen definerer karrierekompetanse som evnen til å ta gode valg, ha kjennskap til mulighetene som finnes, ha kompetanse i å håndtere overganger og selvbevissthet.

I arbeidet med oppgaven har det vært en utfordring at begrepsbruken har vært så forskjellig. Nyere forskningsrapporter, offentlige utredninger og litteratur bruker begreper som karriereveileder og karriereveiledning. Jeg jobber som rådgiver på en skole, og her i skolesystemet bruker vi rådgiver og utdannings- og yrkesrådgivning, i opplæringsloven bruker de samme begrep. I spørreskjemaet som elevene svarte på, ble det og brukt rådgiver. Begrepene blir brukt om hverandre, og jeg vil gjøre leseren oppmerksom på at rådgiver/utdannings- og yrkesrådgivning betyr det samme som karriereveileder/karriereveiledning.

I spørreskjemaet får elevene spørsmål om de har *snakket* med en eller flere rådgivere på skolen om mulighetene etter videregående. Jeg har forstått det slik at disse elevene som svarte ja, har vært til *individuell samtale* hos rådgiver.

⁴ DOTS: Decision learning, Opportunity awareness, Transition learning, Self awareness

1.5 Oppgavens oppbygning

Denne masteroppgaven er delt inn i seks kapitler:

Kapittel 1: Innledning

Det første kapitlet handler om aktualisering og bakgrunn for valg av problemstilling, formålet med oppgaven og selve problemstillingen. Samtidig beskriver jeg sentrale begrep.

Kapittel 2 Tidligere studier og teoretisk rammeverk

I dette kapitlet blir det presentert tidligere empiriske studier som jeg finner relevant når det gjelder å diskutere og besvare oppgavens problemstilling. Til slutt presenterer jeg en historisk utvikling av karriereveiledningen, samt relevant teori.

Kapittel 3 Metode

Her vil jeg beskrive metodisk tilnærming og design, samt utvalg og populasjon. Videre kommer en beskrivelse av måleinstrumentet og de statistiske analysene. Avslutningsvis reflekteres det rundt oppgavens validitet, reliabilitet og etikk.

Kapittel 4 Presentasjon av funn

I dette kapitlet vil studiens funn og statistiske analyser blir presentert.

Kapittel 5 Diskusjon

Hovedfunnene i undersøkelsen vil i dette kapitlet bli diskutert i lys av problemstillingen, teoretisk rammeverk og tidligere empiriske studier.

Kapittel 6 Avslutning

Oppgaven avsluttes med svar på problemstillingen, samt avsluttende refleksjoner og forslag til videre forskning.

2 Tidligere studier og teoretisk rammeverk

I første del av dette kapitlet presenteres tidligere empiriske studier, med hovedvekt på elevene og betydningen rådgiver har for valg av studium etter videregående skole. Jeg velger å gi en kort oversikt over norske studier, både for å gi et bilde på en lang politisk debatt, og for å hjelpe meg med å svare på problemstillingen. Samtidig viser jeg til europeiske rapporter som har vært av betydning i utforming av rådgivningstjenesten i Norge. Til slutt i kapitlet presenterer jeg et teoretisk rammeverk som er med på å belyse oppgavens tema og problemstilling.

I norsk grunnskole har vi hatt rådgivning siden 1959, og i videregående skole ble rådgivning innført i 1969 (Buland & Mathiesen, 2008). Norske skoleelever har rett til både sosialpedagogisk rådgivning og utdannings- og yrkesrådgivning. Denne retten er forankret i Opplæringslovens paragraf 9-2: «*Elevane har rett til nødvendig rådgivning om utdanning, yrkestilbud og yrkesval og om sosiale spørsmål. Departementet gir nærmere forskrifter*»(Opplæringslova, 1998). I kapittel 22 i forskriften til opplæringsloven står det:

“ Den enkelte eleven har rett til å få nødvendig rådgiving, oppfølging og hjelp med å finne seg til rette under opplæringa, ved spesielle faglege vanskar under opplæringa, og ved personlege og sosiale vanskar som har noko å seie for opplæringa” (Forskrift til opplæringslova §22, 2006)

“ Den enkelte eleven har rett til å få rådgiving om utdannings- og yrkesval. Ved overgangen frå grunnskole til videregående opplæring, skal det leggjast særleg vekt på rådgiving om kva de ulike studieretningane fører fram til. Den enkelte eleven skal få informasjon om utdanning, yrke og arbeids-marknad. Dette omfattar mellom anna informasjon om grunntrekka ved utdanningsvegane i Noreg og andre land, yrke og arbeidsmarknad lokalt, nasjonalt og internasjonalt, ulike inntaksvilkår, søknadsfristar, lånevilkår, finansieringsordningar. Informasjonen og rådgivinga må leggjast opp slik at eleven gradvis kan utvikle kunnskap, sjølvinnstekt og evne til sjølv å kunne ta avgjerd om vidare utdanning og framtidig yrke, utan omsyn til tradisjonelle kjønnsroller” (Forskrift til opplæringslova §22, 2006)

Spørsmål rundt skolens rådgivningstilbud og rådgivers kompetanse har vært debattert opp gjennom årene. I revidert læreplan fra 1964, ble det presisert at rådgiver skulle være en lærerstilling uten krav til ekstra kompetanse (Buland & Mathiesen, 2008). Alv Teig kartla skolerådgivningen i 2000, og fant at en av fire rådgivere ikke hadde noen formell utdanning (Teig, 2000). Teigs studie viste også at rådgiverne selv etterlyste mer kompetanse (ibid.).

Rammevilkårene for rådgiverne har vært uendret siden revidert læreplan i 1964 (Mordal et al., 2022). Rådgiverne opplever økende arbeidsoppgaver, og mange føler på at den sosialpedagogiske delen tar stadig større plass (Buland et al., 2014). Rådgiverne bruker mye tid på sosiale og psykologiske vansker blant ungdommen. Likedan har det økte frafallet i videregående skole skapt bekymringer, både blant fagfolk og politikere. Feilvalg er en av de største årsakene til at elever avbryter opplæringen (ibid.). Den økende forskningsaktiviteten på rådgivningstjenestens kvalitet var også et resultat på grunn av høyt frafall i videregående skole.

2.1 Tidligere empiriske studier

For å styrke utdannings- og yrkesveiledningen utarbeidet Kunnskapsdepartementet i 1997, et veiledningsmaterieell til bruk i grunn- og videregående skole (Hatlevik, 2002). Samtidig i 1998 ble forskningsprosjektet *Bevisste utdanningsvalg* igangsatt av samme departement. Prosjektets mål var:

«Å styrke yrkes- og utdanningsveiledningen slik at ungdom blir bedre i stand til å foreta bevisste utdanningsvalg i samsvar med den enkeltes ønsker og muligheter og samfunnets og arbeidslivets behov, i størst mulig grad uavhengig av tradisjonelle kjønnsroller» (Buland, 2001, p. 4).

Ifølge Hatlevik (2002) så var de viktigste erfaringene fra dette prosjektet at bevisstgjøring av ungdom tar tid. For å lykkes må arbeidet være helhetlig fra og med ungdomsskolen og ut videregående skole (ibid.).

Høsten 2000 ble det igangsatt et forskningsprosjekt om delt rådgivningstjeneste i fire fylkeskommuner i Sør-Norge. Prosjektet ble initiert av UDF (Utdannings- og forskningsdepartementet) og ledet av Vidar Havn og Trond Buland (Buland, 2001). Det overordnede målet var:

«Å styrke yrkes- og utdanningsrådgivningen gjennom forsøk med delt rådgivningstjeneste slik at elever i grunn- og videregående skole settes bedre i stand til å forta bevisste utdanningsvalg, uten at den sosialpedagogiske rådgivningen svekkes.»(Buland & Havn, 2003, p. 6).

Forskningsprosjektet konkluderte med at delt rådgivertjeneste bidro til å frigi tid til å fokusere på yrkes- og utdanningsrådgivning, uten at det gikk på bekostning av den sosialpedagogiske rådgivningen (ibid.).

I 2002 utarbeidet Ida K. R. Hatlevik en rapport som belyser situasjonen for utdannings- og yrkesveiledningen i videregående opplæring, med vekt på veiledning om valg og bortvalg av realfag (Hatlevik, 2002). Her er også elevers erfaringer og vurdering med i rapporten. Studien pekte på punkt til forbedring, og jeg nevner økte rammer, deling av rådgivningstjenesten og kompetansekrav til fremtidige rådgivere (ibid.).

Buland & Mathiesen (2008) hevder at det ble mer oppmerksomhet på rådgivningstjenesten på begynnelsen av 2000-tallet. Mye på grunn av rapporter fra OECD. I 2000 gjennomførte OECD en undersøkelse om yrkesveiledning og rådgivning i flere land, Norge ble med i 2002. I rapporten som kom ut i 2002 peker organisasjonen på sterke og svake sider ved karriereveilednings-tilbudet i Norge (Buland & Mathiesen, 2008). OECD påpekte blant annet at vi i Norge *«fokuserer mer på informasjon enn på veiledning, og at det mangler en systematisk veilederutdanning» (NOU, 2016: 7)*. Samtidig pekte OECD på at de at unges yrkesvalg i liten grad svarte til arbeidsmarkedets kompetansebehov, eller *«skills mismatch»* som det heter (Buland & Mathiesen, 2008, p. 9).

I rapporten *Skills Strategy Diagnostic Report Norway* som OECD presenterte i 2014, ble det understreket viktigheten av å møte framtidige behov for arbeidskraft (Buland et al., 2014). Det betyr at ungdom som skal velge utdanning og yrke, får kompetanse om næringslivets behov. I samme rapport ble det understreket betydningen av et helhetlig system for karriereveiledning i Norge (ibid.).

Som et svar på OECDs rapporter om karriereveiledningen i Norge, ble i 2003 Aetat- Arbeidsdirektoratet bedt om å lede en arbeidsgruppe om styrking av yrkes- og utdanningsveiledningen (Arbeidsdirektoratet, 2004). Denne gruppen bestod av representanter fra Læringscenteret, VOX⁵, Karrieresenteret ved Universitetet i Oslo og Aetat. Arbeidsgruppen anbefalte blant annet at «ressurstilgangen til karriereveiledning må økes, det må etableres et nasjonalt og offentlig organ for karriereveiledning, det må etableres et utdanningstilbud i karriereveiledning, det må utarbeides felles retningslinjer for kvalitet og etikk i veiledningen» (Arbeidsdirektoratet, 2004, p. 9). I rapporten slås det fast at god karriereveiledning er et viktig virkemiddel for å gi individet reell valgfrihet og for å gi samfunnet best mulig tilgang til menneskelige ressurser (Arbeidsdirektoratet, 2004, p. 11).

I 2008 fikk SINTEF en forespørsel fra utdanningsdirektoratet om å utarbeide en kunnskapsoversikt om rådgivning i skolen og oppfølgingstjenesten⁶ (Buland & Mathiesen, 2008). Trond Buland, i samarbeid med Ida Holth Mathiesen, laget rapporten «*Gode råd? En kunnskapsoversikt over feltet yrkes- og utdanningsrådgivning, sosialpedagogisk rådgivning og oppfølgingstjenesten i norsk skole*». Her kan vi blant annet lese om «*hva og hvem påvirker ungdoms valg utdanning og yrke*» (ibid.).

Februar 2009 startet et prosjekt «Rådgivning i norsk skole», som skulle kartlegge og evaluere skolerådgivningen i Norge. Evalueringen ble utført av en forskergruppe ved SINTEF Teknologi og samfunn, oppdragsgiver var Utdanningsdirektoratet (Buland et al., 2010). I alt tre rapporter har blitt publisert i etterkant av prosjektet. 1) *Skolens rådgivning – På vei mot framtida? (2010)* 2) *På vei mot framtida - men i ulik fart? (2011)* 3) *Kjønn i skolens rådgivning – Et glemt tema? (2010)*. Noen av funnene i prosjektet er at det er behov for et kompetansekrav for rådgivere, dagens ressurs er fortsatt for lav, arbeidsmengden øker og det er lite fokus på kjønnspektivet i rådgivningen (Buland et al., 2010).

Forskere fra NTNU, SINTEF⁷ og IRIS⁸, gjennomførte i 2014 en evaluering av skolens rådgivning på oppdrag fra tre fylkeskommuner (Møre og Romsdal, Nord-Trøndelag og Sør-Trøndelag). Trond Buland var prosjektleder, og sammen med Ida Holth Mathiesen og Siri Mordal skrev de rapporten «*Æ skjønn itj, æ våkne opp kvar dag å vil bli nå nytt æ*» (Buland et al., 2014). Funn jeg vil trekke frem er at elever på studieforbereende utdanningsprogram er de elevene som i undersøkelsen var mest i tvil og etterlyste mer og bedre veiledning (ibid.).

Den samme forskergruppen gjennomførte i 2014 prosjektet «*Kvalitativt forskningsprosjekt om rådgiverrollen*» på oppdrag fra Utdanningsforbundet. Rapporten tar for seg rådgiverrollen både i ungdomsskolen og i videregående skole. Funnene viser at rådgivere opplever stadig mer krevende og sammensatte oppgaver (Mordal et al., 2015).

I 2020 ble det gjort en kartlegging av skolerådgiveres ressurser og arbeidsoppgaver, «*Utdannings- og yrkesrådgivning og sosialpedagogisk rådgivning i norsk skole anno 2020*». Oppdragsgiver var Utdanningsforbundet, og forskerne var Trond Buland og Siri

⁵ Vox: Nasjonalt fagorgan for kompetansepolitikk, heter nå Kompetanse Norge

⁶ Oppfølgingstjenesten (OT) sitt ansvar er å følge opp ungdom med rett til videregående opplæring som ikke er i opplæring eller arbeid.

⁷ SINTEF: Selskapet for INdustriell og TEknisk Forskning

⁸ IRIS: tidligere International Research Institute of Stavanger

Mordal fra NTNU Samfunnsforskning og Ida Holth Mathiesen fra NORCE Research⁹ (Buland et al., 2020). Funn viser at rådgiverressursen fortsatt er for liten og oppgavene for stor. Videre kan vi se at på videregående skole er det 67 % som fortsatt ikke har delt rådgivningstjenester.

Fra 2021 er ansvaret for karriereveiledning i skolen delt mellom Direktoratet for høyere utdanning og kompetanse (Hk-dir.) og Utdanningsdirektoratet. Hk-dir. har det faglige ansvaret, mens Utdanningsdirektoratet har det juridiske ansvaret i tillegg til ansvaret for den sosialpedagogiske rådgivningen. Etter NOU 2016:7, fikk Kompetanse Norge¹⁰ i oppdrag av Kunnskapsdepartementet å utvikle et nasjonalt kvalitetsrammeverk for karriereveiledning (HK-dir., 2021)¹¹. «Målet er å øke tilgangen til tjenestene, styrke kvaliteten i karriereveiledningen og bidra til likeverdige tilbud for unge og voksne i alle livsfaser» (ibid.).

Oppsummert så kan en se at 2000-2022 er en periode med mye oppmerksomhet på behovet for kvalitet i karriereveiledningen i norsk skole. På oppdrag for Direktoratet for høyere utdanning og kompetanse (HK-dir) har NTNU Samfunnsforskning i samarbeid med flere aktører, undersøkt kvalitet i karriereveiledningen i skolen. Forskningsprosjektet ble gjennomført i perioden 2021 – 2022, og Siri Mordal og Trond Buland fra NTNU Samfunnsforskning har vært prosjektledere (Mordal et al., 2022). Et av studiens funn er at kvalitetsarbeidet ikke er høyt prioritert i skolen. Rapporten viser også at rådgiverne fortsatt mener at ressursen er for knapp i forhold til oppgavene, de er ofte alene om ansvaret for skolens rådgivning, og at karriereveiledning organiseres og tilbys ulikt fra skole til skole (Mordal et al., 2022).

2.2 Historisk utvikling av karriereveiledning

Hver dag gjør vi mennesker valg. Noen av valgene er små og enkle, mens andre er store og vanskelige. Valgene vi gjør påvirkes av samfunnet rundt oss, og de valgene menneskene gjør påvirker samfunnet de lever i (Haug, 2018). Frank Parson (1854-1908) skrev i sin bok «Choosing a vocation», som kom ut i 1909: «No step in life, unless it may be the choice of a husband or wife, is more important than the choice of a vocation» (Parson, 1909, referert i Haug, 2018, p. 11).

Parsons karriere teori betegnes som grunnlaget for moderne karriereveiledning (Buland et al., 2014). Parson var en samfunnsbygger og ønsket at karriereveiledning skulle være gratis og tilgjengelig for alle. Allerede i 1905 startet han et karrieresenter i Boston, og var den første i verden som startet med å utdanne karriereveiledere (Svendsrud, 2022). Karriereveiledning oppstod som sosialpolitisk svar på et samfunn i stor endring, ikke ulikt utfordringene i vår tid (Svendsrud, 2022). I følge Buland m.fl. (2014) peker Parson på tre sentrale faktorer for valg av yrke: «1) kjennskap til seg selv, sine evner, interesser, ressurser, begrensninger og årsakene til disse 2) kunnskap om arbeidslivets krav og betingelser for å lykkes og 3) sann resonering» på bakgrunn av de to første faktorene» (Buland et al., 2014, p. 201)

På Parsons tid var sosial rettferdighet en tydelig diskurs i karriereveiledningen. Han mente at individuell karriereveiledning ville ha stor betydning for samfunnets utvikling (NOU, 2016: 7). Såkalt «matching» var sentralt i veiledningen, viktigheten med å få rett

⁹ NORCE Research: Et uavhengig forskningsinstitutt med hovedkontor i Bergen

¹⁰ Kompetanse Norge ble i 2021 en del av Hk-dir.

¹¹ <https://www.kompetansenorge.no/kvalitet-i-karriere/>

mann på rett plass. På starten av 1900-tallet ble det også i Norge opprettet kommunale arbeidskontor for å formidle arbeid til mennesker som trengte jobb (NOU, 2016: 7).

Etter andre verdenskrig vokste velferdssamfunnet frem. Donald Super var en teoretiker som var viktig i denne perioden, og i 1953 la han fram sin første teori om karriereutvikling (Buland et al., 2014). Teorien vektlegger personlige preferanser som en viktig faktor i yrkesvalget, vi må velge et yrke som passer til det livet vi ønsker å leve (ibid.). Super var av den oppfatning at karrierevalget må settes inn i et livsløpsperspektiv. Vi mennesker påvirkes av vår livssituasjon og hvor i livet vi er, og valgene vi gjør påvirkes av våre verdier (Haug, 2018).

Karriere-teoretikeren John Krumboltz (1928-2019) var en amerikansk professor i psykologi. I 1979 utviklet han «*The Happenstance Learning Theory*», som peker på at våre livserfaringer er avgjørende for våre valg (Buland et al., 2014). Krumboltz sin teori er inspirert av Banduras teorier om erfaringsbasert læring. For å gjøre et godt valg må elevene tilegne seg kunnskap og kompetanse om det å ta valg, enten gjennom aktiv handling eller læring (Kvalsund & Fikse, 2015). Krumboltz vektlegger holdninger som kan bidra til økt læring og styrking av egen karrierekompetanse (ibid.).

Mark L. Savickas videreutviklet Donald Super sin teori om karriereutvikling til en teori om karrierekonstruksjon. Savickas mener at vi konstruerer vår karriere gjennom måten vi fortolker og forteller vår livshistorie (Haug, 2018). Våre omgivelser har betydning for hvordan vi former selvbilde og for de valgene vi gjør. Veiledning i lys av Savickas teori har fokus på individets livshistorie og styrking av identitet og selvinnsikt. Målet er å hjelpe veisøker (eleven) til å forstå seg selv, realisere seg selv og skape endring (Nedredal, 2016).

Carl Rogers var en amerikansk psykolog og kjent for sin humanistiske personlighetspsykologi (Buland et al., 2014). Rogers mente at «*de beste personlige vekstvilkår er til stede når eleven blir ansett som eksperten på eget liv*» (1967, referert til i Haug, 2018, p. 24). Rogers mente at i en veiledningssituasjon bør eleven få hjelp til å hjelpe seg selv, eleven skal være aktiv deltaker i sin egen karriereutvikling, og karrierevalg blir sett på som en livslang prosess (Haug, 2018). Rogers (1967) mente at positiv aksept, empati og kongruens/ekthet var viktige betingelser for en positiv utviklingsprosess for mennesket (Buland et al., 2014). Det blir rådgivers jobb og legge til rette for at elevene skal oppleve en positiv utviklingsprosess.

De store samfunnsendringene i vår tid har skapt et behov for å tenke nytt. Vi har blitt kjent med nye begreper som digital-revolusjon og globalisering. Sentralt er konstruktivismen, som er en vitenskapsteoretisk retning der den grunnleggende ideen er at mennesket skaper seg selv (Schulstok, 2020). Innenfor den konstruktivistiske veiledningstradisjonen er Vance Peavys ideer og tenkemåter sentrale. I NOU 2016: 7 (s. 21) kan vi lese at «konstruktivistiske og læringsorienterte teorier setter sitt preg på karriereveiledningsfeltet». Nå skal individet utvikle karrierekompetanse og karriereveiledning blir i større grad knyttet til livslang læring. Ferdigheter i karrierehåndtering eller «career mangament skille» (CMS) settes på dagsorden. ELGPN¹² har vært sentrale pådrivere for en økt oppmerksomhet på CMS (Haug, 2018). De definerer CMS som «en rekke kompetanser som setter mennesker i stand til å kunne planlegge, utvikle og styre sin egen karriere på en strukturert måte» (Haug, 2016).

¹² ELGPN: European Lifelong Guidance Policy Network

Professor Asbjørn Birkemo (2007) utviklet en teori om karrierevalgmodenhet, der han deler valgprosessen i tre trinn; utforskning, vurdering og beslutning (Birkemo, 2007). Rådgivers oppgave blir etter Birkemo teori, og finne ut hvor i valgprosessen de unge er. Birkemo (2007) sin studie av 2000 ungdomsskoleelever indikerer at de elvene som ikke var kommet i beslutningsfasen, i større grad valgte allmennfaglig studieretning (nå heter det studieforberedende utdanningsprogram). Disse elevene valgte studieforberedende fordi de ønsket å utsette valget lengst mulig (Birkemo, 2007).

2.3 Kilder og aktører av relevans for unges utdanningsvalg

Hver enkelt persons utdanningsvalg er unikt, og det kan være flere faktorer som påvirker deres valg. Kombinasjonen av ulike informasjonskilder kan bidra til at unge får en bredere forståelse av sine muligheter og tar velinformerte valg. En rekke studier har undersøkt hva som påvirker ungdommens valg av utdanning og yrke. Dette kan ses i lys av økende omvalg og frafall i videregående skole og at spesifikke yrkesfagområder har hatt et rekrutteringsproblem (NOU, 2003: 16). I tillegg det faktum at Norge har et av de mest kjønnsdelte arbeidsmarkedet i verden (ibid.).

Teorier rundt ungdommens valg peker på at de velger annerledes i dag enn de gjorde før i tiden (Bæck, 2004). Noen av teoriene peker på at ungdommen velger fritt og uten påvirkning fra tradisjoner og motiver som lønn og trygg jobb. Unn-Doris Karlsen Bæck (2004) skriver i sin artikkel at «når vi gir slipp på tradisjoner, så må vi velge å utvikle vår egen livsstil blant et mangfold av muligheter». Vi blir altså ansvarliggjort, og våre liv blir et resultat av individuelle valg og ønske om selvrealisering.

I utdanningsforskningen er studiet av årsakene til variasjon i unge menneskers utdanningsvalg et stadig tilbakevendende tema (Thrane, 2005). Sosiologene peker på ungdommers familiebakgrunn (foreldres utdanning, yrkesstatus og inntekt) når de skal prøve å forklare valgene ungdommen gjør, eller sosial reproduksjon som det ofte omtales som (Thrane, 2005). Sosial klasse kan spille en viktig rolle i ungdommens utdanningsvalg, da det kan påvirke deres tilgang til ressurser og muligheter. Når en skal forklare sosial ulikhet i utdanning, er det vanlig å ta utgangspunkt i to teorier: Bourdieus teori om kulturell kapital, og Boudons rasjonell aktør-teorien (Fekjær, 2009).

Pierre Bourdieu (1931-2002) var en fransk sosiolog og innflytelsesrik samfunnsforsker. Han er kjent for sin forskning av hva skole, utdanning og kulturell kapital betyr for opprettholdelsen av klasseforskjeller (Aagre, 2014). Bourdieus hovedfokus var maktrelasjoner mellom de ulike sosiale klassene og de ulike kapitalformene (økonomisk-, kulturell- og sosialkapital) (Aagre, 2014). I følge Bourdieu er utdanningssystemet tilpasset barn med middelklassebakgrunn. Deres habitus passer best inn i skolen og utdanningssystemet. Habitus er et begrep som forbindes med Bourdieu, habitus er ifølge Aagre (2014) tett koplet til livsstil, sosial klasse og utdanningsnivå. Bourdieu mente at barn fra middelklassen og høyere klasser får bedre resultater på skolen og dermed høyere sannsynlighet for akademisk suksess (Aagre, 2014).

Den franske sosiologen Raymond Boudons (1934-2013) står bak teorier som forklarer hvilke mekanismer som påvirker de sosiale utdanningsforskjellene. Grunnlaget til rasjonell aktør-teorien er han som står for (Fekjær, 2009). Rasjonelle valg forstås som at individet ser kostnad og nytte opp mot hverandre. Denne vurderingen vil ifølge Fekjær (2009) være avhengig av sosial bakgrunn, på grunn av ulik tilgang til ressurser. I denne teorien vektlegges individet som en rasjonell og tenkende aktør. I artikkelen til Fekjær finner vi denne forklaringen: «Individer som velger utdanning, er rasjonelle aktører som

vrderer hvilke kostnader og fordeler som er forbundet med det å ta utdanning. Samt muligheten for å lykkes i utdanningssystemet» (Fekjær, 2009, p. 3).

I Boudons teori er effekten av klassesepåvirkning på utdanning tosidig, primært og sekundært. Primæreffekten henviser til den påvirkningen familiens sosiale klasse har på prestasjoner. Sekundæreffekten medfører at utdanningsvalg vil variere etter sosial klasse, selv om prestasjonene er like (Fekjær, 2009). Så en ungdom fra en høyere sosial klasse tar oftere mer ambisiøse utdanningsvalg enn en fra lavere sosial klasse, selv om skoleprestasjonene er like (Thrane, 2005).

I dag bygges identitet og karriere parallelt hevdes det (Buland et al., 2014). Friheten til å gjøre egne valg er med på å skape vår egen identitet. Denne tendensen i samfunnet omtales som individualisering. Anthony Giddens er en britisk sosiolog og er en av de som har vært med på å prege bildet av unge som frie og uavhengige individer (Buland et al., 2014). Buland m.fl. (2014, s. 238) referer til Giddens bok fra 1991, der han skriver at «vi må alle bygge våre egne livsløp og vår egen identitet basert på egne valg, i stedet for å overta den identitet tradisjonene overrekker oss». Karrierevalg blir dermed viktig når unge skal skape sin identitet. Ulrich Beck (1944-2015) er en tysk sosiolog. Sammen med Giddens, blir også Beck referert til når temaet er individualisering. I Beck sin bok om «Risikosamfunnet» skriver han blant annet om frisettelsen av individet, med frisettelsen mener han at individet blir mindre bundet til tradisjon (Bæck, 2004).

I kontrast til Giddens og Beck påpeker flere teoretikere at det skjer en sosial reproduksjon i skolen, også med hensyn til valg av utdanning og yrke (Bæck, 2004). Reproduksjon av utdanningsforskjeller har vært knyttet til sentrale variabler som kjønn, etnisitet, sosial- og geografisk bakgrunn (Bæck, 2004). Ungdoms interesser og personlighet blir ikke formet i et vakuum (Buland et al., 2014, p. 237), valgene de gjør er derfor et resultat av mange faktorer.

2.4 Hvem bruker rådgiver og hvilke erfaringer har de?

Skolens rådgivningstjeneste skal gi elevene karrierekompetanse, eller CMS¹³ som er det nye begrepet (Haug, 2018). En samtale med rådgiver kan ikke alene skape dette, men den kan bidra til refleksjon og videreutvikling av kunnskap (Buland et al., 2014). Det har vært lite forskning på hvem som bruker rådgiver, men de studiene som har gått på frafallsproblematikk i videregående skole, har også vært opptatt av rådgivningstjenestens betydning (Buland & Mathiesen, 2008). Den viktigste faktoren som kan påvirke om elevene klarer å gjennomføre videregående skole, er skoleprestasjoner målt i grunnskolepoeng (Meld.St.nr.21, 2020). Gutter, minoritetsspråklig elever og elever som har foreldre med lavere utdanning, har i gjennomsnitt lavere grunnskolepoeng enn andre elever (ibid.). Denne elevgruppen har behov for en tilpasset, helhetlig og god karriereveiledning som forbygger feilvalg, omvalg og frafall (Meld.St.nr.21, 2020).

Studien til Hatlevik (2002) viser til at mange rådgivere følte at de ikke hadde stor nok ressurs til å kalle inn alle elevene til obligatorisk samtale. Den store pågangen rett før søknadsfristen førte til at de elevene som var usikre og tilbakeholdne, og som hadde ventet lengst mulig med å kontakte rådgiver, fikk dårligst veiledning (Hatlevik, 2002). En

¹³ CMS: Career Management Skills:
<https://veilederforum.no/artikler/teori/karrierekompetanse-cms-en-introduksjon>

av informantene (rådgiver) til Hatlevik (2002) fortalte om at elever som er flinke på mange områder og har mange ulike interesser, også kan være usikre på utdanningsvalg.

I prosjektet til Buland m.fl. (2014), som undersøkte kvaliteten på skolens rådgivning i tre fylker, var et av funnene at elevenes forhold til skolen og skolearbeidet slo positivt ut på elevenes vurdering av kvaliteten av veiledningen. Elever som i størst grad tilpasser seg skolesystemet, oppnår høyest grad av læringsutbytte. Forfatterne antar derfor at disse elevene også får størst utbytte av karriereveiledningen (Buland et al., 2014). Samtidig peker de på at det er nettopp disse elevene som vil oppsøke rådgivningssituasjoner (ibid.). Den samme undersøkelsen så på selve veiledningssamtalene og viste til at disse samtalene mellom elev og rådgiver fungerte best når det var en relasjon mellom de to. Forskerne var med å observerte veiledningssamtaler, og de opplevde at samtalene bar preg av en kombinasjon av informasjonsoverføring, veiledning og refleksjon (Buland et al., 2014). Elevene i undersøkelsen vurderer rådgivningen de har fått som middels bra, mange var fornøyde mens noen var misfornøyde. De elevene som var mest misfornøyd, var i hovedsak elever på studiespesialisering. Mange av disse elevene opplevde at rådgiver var lite tilgjengelig. Videre funn i samme undersøkelse antyder at elevene etterlyser klare og konkrete råd fra rådgiver.

I 2016 ble det gjennomført en kartleggings- og evalueringsundersøkelse av status for elevtjenesten i tidligere Oppland fylke. Ett av forskningsspørsmålene var om hvordan elevene i videregående skole opplevde utdannings- og yrkesrådgivningen. Et sentralt funn i undersøkelsen var at elevene mente at utdannings- og yrkesrådgivningen måtte bli mer tilgjengelig og synlig for elevene (Haug et al., 2016). Et flertall av elevene kjente ikke til tilbudet, men de som hadde vært i kontakt med rådgiver hadde gode erfaringer (ibid.)

I Ida Holth Mathiesen (2022) sin studie om hvordan elever opplever møter med rådgivere, viser at elevene opplever disse møtene som både gode og mindre gode. Det elevene mente var viktigst, var å bli møtt med anerkjennelse (Mathiesen, 2022b). Mathiesen (2022) skriver om improvisasjon, som evnen rådgiver har til å komme elevenes ønsker og behov i møte.

I Schanke (2007) sin masterstudie «*Elevens ønske for yrkes- og utdanningsrådgivning i videregående opplæring*» kom det frem at de fleste av elevene som ble spurt, ønsket mer tid med rådgiver, mente at relasjonen til rådgiver var viktig og at rådgivningen skulle vær mer enn bare informasjonsutveksling (Schanke, 2007).

Thea Kristine Røssvoll (2020) har skrevet masteroppgave om elevens opplevelse av karriereveiledning på videregående skole. Undersøkelsen viste at elevene hadde både positive og negative opplevelser av karriereveiledningen de mottok. Det var flest negative opplevelser, og det gikk på manglende/dårlig relasjon til rådgiver, en veiledning preget av informasjonsoverføring, elevene opplevde at de ble misforstått og at de mottok feilinformasjon (Røssvoll, 2020).

Selvoppfatning kan påvirke ungdommens valg av utdanning. En ungdom med høy selvtillit og et positivt selvilde vil være mer tilbøyelig til å velge høyere utdanning, enn en med lav selvtillit og negativ selvoppfatning (Røyset & Kleppstø, 2020). Albert Bandura (1925-2021) var en amerikansk psykolog som stod bak den sosial-kognitive teorien (Thun et al., 2021). Teorien innebærer at læring er en prosess som skjer i samspill mellom atferd, personlige egenskaper og omgivelsene (ibid.). Motivasjon er viktig for læring, ifølge sosial-kognitiv teori skjer læring gjennom observasjoner og egne

erfaringer, oppfattelser og tanker. Et sentralt begrep hos Bandura er self-efficacy, menneskets tro på egen mestringsevne (Røyset & Kleppstø, 2020). Mestringstro spiller en viktig rolle, og den vil påvirke prestasjoner, ambisjoner og motivasjonen. Mestringstro er troen du har på dine egne evner til å lykkes i en bestemt situasjon, å ha tro på egen mestring øker sannsynligheten for å lykkes i livet (ibid.).

Forskere har også pekt på systematiske kjønnsforskjeller i utdannings- og yrkesvalg (Bæck, 2004). Jenter og gutter velger ulike fag og studieretninger, både innenfor videregående skole og høyere utdanning (Buland & Mathiesen, 2008).

2.5 Forventninger til funn

Basert på tidligere empiriske studier og teori, og med utgangspunkt i oppgavens problemstilling og forskningsspørsmål, vil jeg presentere noen forventninger til funn.

Oppgavens problemstilling: *Hvor viktig har rådgiver vært som informasjonskilde for elever på studieforbereende, og hva kjennetegner elever som opplever at rådgiver har vært viktig for deres valg av studium?*

Hypotese 1: Rådgiver har liten betydning for elevenes valg av studium etter videregående skole.

Buland m.fl. (2014) fant i sin undersøkelse at blant elever på VG3 studiespesialisering var det en stor gruppe med elever som i liten grad hadde behov for rådgivning. Samtidig kan vi se at i flere undersøkelser er det bare litt over halvparten av de spurte elevene som mener at rådgiver har vært viktig (Buland et al., 2014; HK-dir, 2022).

Hypotese 2: For elevene er internett den viktigste kilden til informasjon om valg av studium etter videregående skole

I undersøkelse «Unge utdannings- og yrkesvalg 2021» svarte 4 av 5 av de spurte at internett var den viktigste informasjonskilden (HK-dir, 2022)

Hypotese 3: Elever som har vært til individuell samtale hos rådgiver har positive erfaringer

Schanke (2007) fant i sin studie at de elevene som hadde vært til samtale hos rådgiver, ønsket mer tid til individuell samtale. En forutsetning for en god samtale er at det skapes en relasjon mellom elev og rådgiver, og da er det behov for flere møter mellom elev og rådgiver.

Hypotese 4: Det er flere jenter enn gutter som mener at rådgiver har vært viktig for deres valg av studium etter videregående

Hatlevik (2002) fant i sin undersøkelse at jenter er mer usikre enn gutter i valg av fremtidig utdanning og yrke.

Hypotese 5: Det forventes en sammenheng mellom elevers skoleprestasjoner og hvor viktig rådgiver har vært for elevenes valg av studium.

Jeg antar at elever med lave skoleprestasjoner har et større behov for veiledning sammenliknet med elever høye skoleprestasjoner. Disse elevene kan ha en begrenset forståelse av hvilke utdannings- og yrkesmuligheter som er tilgjengelig for dem. Samtidig kan disse elevene ha færre valgmuligheter enn elever med høye skoleprestasjoner

Hypotese 6: Det forventes en sammenheng mellom foreldres utdanningsnivå og hvor viktig rådgiver har vært for elevenes valg av studium.

Forskning viser en sammenheng mellom sosial bakgrunn og utdanningsvalg (Fekjær, 2009). Et høyt utdanningsnivå hos mor har vist seg å gi unge et bedre utgangspunkt i

valgprosessen. Foreldre med høyere utdanningsnivå har ofte større kunnskap om utdanningssystemet, karrieremuligheter og jobbmarkedet generelt. Dette gjør dem bedre rustet til å veilede barna sine.

3 Metode

I dette kapitlet vil jeg først beskrive hvordan jeg har gått fram metodisk, og vise hvordan valg av design og metode egnet seg til å svare på min problemstilling. Videre beskrives måleinstrumentene jeg har brukt, som er hentet fra et forskningsprosjekt i regi av NTNU. Deretter vil jeg redegjøre for hvilke statistiske analyser jeg har gjennomført. Avslutningsvis vil drøfte etiske aspekter ved prosjektet.

3.1 Metodisk tilnærming og design

Vi kan skille mellom to ulike forskningsstrategier, en kvalitativ og en kvantitativ. En kvalitativ forskningsstrategi har som mål å gå grundig gjennom et aktuelt tema for å få informasjon om for eksempel elevers tanker og holdninger. Denne strategien krever få informanter, og gir en tekstlig beskrivelse basert på for eksempel intervju (Ringdal, 2020). Kvantitativ forskningsstrategi krevet et stort antall informanter/enheter, og gir beskrivelser i form av talldata. Data fra en kvantitativ undersøkelse er strukturerte og statistiske, disse dataene hjelper oss til å se det store bildet. En bruker statistiske analyser på kvantitative dataer for å undersøke om hypotesene er sannsynlige. En kvantitativ forskningsstrategi har som mål å komme frem til kunnskap som er representativ og generaliserbar, dette gjøres ved å samle inn informasjon om mange informanter (Ringdal, 2020). Det er viktig å velge en metode som vil gi mest mulig sann kunnskap om forhold undersøkelsen skal belyses. Derfor er metode for trekking av utvalg avgjørende for om resultatene kan generaliseres til populasjonen man ønsker å si noe om.

I min jobb som rådgiver på en ungdomsskole, erfarer jeg at elever som ikke vet hva de «vil bli» og hva de skal søke, ender opp med å starte på studieforbereende utdanningsprogram. Når jeg treffer de samme elevene noen år senere, får jeg et inntrykk av de ikke vet så mye mer etter tre år på videregående skole. Mange er fortsatt veldig i tvil om hva de skal studere og hva som er drømmejobben. Elever jeg har pratet med savner mer kunnskap om yrker og utdanningsmuligheter. Til forskjell fra elevene på yrkesfag, har elever på studieforbereende utdanningsprogram i mindre grad lærere med slik kompetanse. Det har fått meg nysgjerrig på hvordan rådgivningstjenesten ved fylkets studieforbereende utdanningsprogram er organisert.

Da jeg startet opp med masteroppgaven i høst, hadde jeg som mål å få fram elevens stemme om hva som er kvalitet i karriereveiledningen. Peter Plant, professor i karriereveiledning, mener at brukerens stemme sjelden blir hørt eller involvert i forskningssammenheng, der kvalitet i karriereveiledning er tema (Kjærgård & Plant, 2018). Målet mitt med studien var å la avgangselevne på videregående skoler i Møre og Romsdal få uttale seg gjennom et spørreskjema. Det ble lagt opp til en kvantitativ tilnærming med utgangspunkt i elektronisk anonymt spørreskjema. Til innsamlingen av data ble plattformen «Nettskjema» fra universitetet i Oslo (UiO) tatt i bruk. Godkjenning fra NSD (Norsk senter for forskningsdata) ble innhentet og informasjonsskriv ble sendt ut til rektorene på de aktuelle skolene desember 2022. Utvalget var avgangselevne på studieforbereende utdanningsprogram i Møre og Romsdal, ca. 2000 elever på 14 ulike skoler. I januar sendte jeg ny e-post til skoleledelsen med lenke til spørreskjemaet og informasjonsskriv til elevene. Jeg ba rektor videresende e-posten til aktuelle

kontaktlærere. To skoler svarte umiddelbart, men tida gikk og jeg fikk liten eller ingen respons fra de 12 andre skolene. Jeg fram kontaktinformasjon til karriereveiledere og elevtjenesten på skolene, og ringte rundt med et ønske om hjelp til å legge ut lenken til spørreskjemaet på en plattform som nådde ut til elevene. Håpet var at mine veilederkollegaer skulle hjelpe meg. Etter hvert fikk jeg svar fra noen av skolene at de ikke var interessert i å være med på prosjektet. Jeg snakket med flere på telefon, og de argumenterte med at de visste at skolen kom til å komme dårlig ut på undersøkelsen. Langvarig streik og ikke minst flere år med pandemi har ført til lite tid til karriereveiledningen på skolen. Jeg brukte to måneder på å etterspørre/minne om undersøkelsen. I dag har jeg mottatt 155 svar, fra 8 skoler. 6 skoler har ikke delt spørreskjemaet med sine elever.

Våren 2023 vurderte jeg og veileder det slik at datamaterialet som var samlet inn ikke var egnet til å brukes i masteroppgaven. Men det fantes tidligere innsamlede data om rådgivers rolle gjennom prosjektet *Livet i skolen (LIS)*, som jeg kunne få tilgang til og bruke i oppgaven. Målet med LIS-prosjektet var å studere elevers opplevelse av sosiale og faglige forhold i skolen fra 10. trinn til VG3. Våren 2018 handlet en del av spørreundersøkelsen til elever i studieforberedende linjer i VG3, om utdanningsvalg, og jeg fikk tilgang til disse dataene.

Data som brukes i oppgave er altså samlet inn våren 2018 på VG3. Dette blir da et typisk tverrsnittsdesign, det er et design som er begrenset til ett tidspunkt der informantene svarer kun én gang. Tverrsnittsdesign blir mye brukt i kvantitativ forskning basert på spørreundersøkelser (Ringdal, 2020). Jeg har valgt å gi et øyeblikksbilde av variabler fra datainnsamlingen våren 2018, da elevene gikk siste året på videregående skole. Hensikten med denne oppgaven er å undersøke hvor viktig skolens rådgiver (karriereveileder) har vært for elevene i valgprosessen, og hva som kjennetegner elevene som opplever at rådgiver har vært viktig for deres utdanningsvalg.

I forkant av prosjektet ble det sendt ut informasjon til alle skolene, foresatte og elever. For å samle inn det kvantitative datamaterialet dro representanter fra forskergruppen rundt til de ulike skolene. Elevene svarte på et selvutfyllingsskjema i papirform, som ble utdelt i klassene. Representantene var til stede i klasserommet når elevene svarte på spørreundersøkelsen (Mjaavatn & Frostad, 2018a).

3.2 Populasjon og utvalg

Utvalget i forskningsstudier skal representere en teoretisk populasjon. Den teoretiske populasjonen er de som vi er interessert i å studere, men som er for mange til at vi kan spørre dem alle. I størst mulig grad må utvalget gi et bilde av hele populasjonen, slik kan utvalget betegnes som representativt og gi gyldige resultater for populasjonen (Ringdal, 2020).

Utvalget i denne studien er elever fra 13 ulike videregående skoler, av totalt 21 skoler i den sørlige delen av Trøndelag fylke (gamle Sør-Trøndelag fylke). Syv av skolene var byskoler i Trondheim, en i et jordbruksområde i Trondheim kommune og fem skoler beliggende i nabokommuner (Mjaavatn & Frostad, 2018a). Svarprosenten i studien var høy for alle skolene som var med i studien. 77 % av elevene på VG3 svarte på spørreskjemaet våren 2018. VG3-elever er fra ulike studieretninger: Studieforberedende, yrkesfag på skole, og lærlinger. Utvalget som denne oppgaven bygger på, utgjør i alt 1260 elever i VG3 studieforberedende utdanningsprogram våren 2018.

Dette utvalget er ikke et sannsynlighets utvalg, selve studien er basert på et bekvemmelighetsutvalg. Bekvemmelighetsutvalg blir ofte valgt på bakgrunn av tilgjengelighet og beliggenhet. Ifølge Ringdal (2020) er et sannsynlighetsutvalg med tilfeldig trekning det mest ideelle for generalisering. Ved et bekvemmelighetsutvalg bør en altså være forsiktig med å generalisere funnene til populasjonen.

Når en bruker foreliggende data slik som jeg har gjort, er det viktig å sette seg inn i hvordan disse dataene ble samlet inn. Mål på dataens og måleinstrumentenes kvalitet og pålitelighet, er validitet og reliabilitet (Ringdal, 2020). Dette blir beskrevet i slutten av kapitlet, men ytre validitet handler om generalisering av resultatene. Mulighetene for generalisering vurderes etter studiens ytre validitet og representativitet (ibid.). Forhold som kan styrke den ytre validiteten er blant annet svarprosenten. Svarprosenten i hovedprosjektet (Livet i skolen) var høy hvert år (Frostad & Mjaavatn, 2019). Det neste spørsmålet er om utvalget er representativt for populasjonen.

Populasjonen i denne oppgaven er alle VG3-elever i den sørlige delen av Trøndelag fylke. Ifølge tall fra SSB¹⁴ og Utdanningsdirektoratet (Udir), var det skoleåret 2017-18 4285 elever på studieforbereende program i Trøndelag fylke, 1812 gutter (42 %) og 2473 jenter (58 %). Dette er tall fra både Nord- og Sør-Trøndelag fylke, jeg antar at fordelingen mellom kjønn er nokså lik i de to fylkene. I min oppgave svarte 1260 elever at de gikk studieforbereende våren 2018, 56 % jenter og 44 % gutter. Utvalget består prosentvis av like mange jenter og gutter som den resterende populasjonen.

Skolene i utvalget representerer både by og bygd, men det kan se ut til at bygdeskolene er underrepresentert og dette kan svekke studiens ytre validitet (Aspaas, 2018). Det kan tenkes at studien til en viss grad kan generaliseres til populasjonen, når en ser på alle forhold under ett.

3.3 Beskrivelse av måleinstrumentene

Til sammen har LIS-prosjektet hatt 1400 ulike variabler (Frostad & Mjaavatn, 2019). Fra 2017 ble kompetansebehovsutvalget¹⁵ med som partner, og spørreskjemaene til elevene På VG3 ble utvidet med 55 nye spørsmål om utdanningsvalg og elevenes tanker om livet etter videregående skole.

Innenfor denne oppgavens rammer fokuserer jeg på variabler som kjønn, mors utdanning og akademiske prestasjoner, i tillegg til de som handler om informasjonskilder og erfaringer med rådgiver. Videre vil de ulike variablene og skalaene presenteres.

Måling i kvantitativ forskningsstrategi betyr å tallfeste, eller som Ringdal (2020) skriver at måling er å knytte målbare indikatorer til teoretiske begreper. Siden respondentene i undersøkelsen er 18/19 åringer, er det viktig å tilpasse teoretiske begreper til empiriske indikatorer i et språk som elevene forstår. Å måle samfunnsvitenskapelige begreper er mer unøyaktig enn for eksempel å måle fart og strekning i naturvitenskapen. Noen egenskaper kan vi måle direkte, slik som kjønn og alder. Holdninger og verdier er

¹⁴ SSB: Statistisk sentralbyrå, norsk statlig organ.

¹⁵ KBU: Kompetansebehovsutvalget ble nedsatt av Kongen i statsråd våren 2017. Formålet med utvalget var arbeidet med å kartlegge Norges fremtidige kompetansebehov.

vanskeligere å måle, disse måler vi indirekte med sammensatte mål (Ringdal, 2020). Et godt måleinstrument er viktig for å oppnå gode og pålitelige målinger (Hellevik, 2015). Måleinstrumentet består av spørsmål, påstander og svarkategorier. Ifølge Ringdal (2020) er *likert-formatet* det meste kjente spørsmålsformatet for å tallfeste egenskapene. Formatet graderer hvor mye respondenten er enig eller uenig i en påstand, for eksempel fra 1 = «svært usant» til 6 = «svært sant».

3.3.1 Avhengig variabel

Denne oppgaven prøver å beskrive hvor viktig rådgiver har vært som informasjonskilde for elevenes valg av studium etter videregående. I tillegg ønsker jeg å undersøke hva som kjennetegner elever som ønsker individuell samtale med skolens rådgivere (karriereveiledere). Altså på faktorer som har betydning for elevenes utdanningsvalg og fremtidig yrke. Dette er den avhengige variabelen.

Har du snakket med en eller flere rådgivere på skolen om mulighetene etter videregående? (1- Ja, 2 – Nei)

Hvis ja: Hvor godt stemmer følgende utsagn for deg? (1 – ikke i det hele tatt, 6 – stemmer veldig godt)

- Jeg opplevde å bli hørt/sett av rådgiveren/rådgiverne
- Jeg opplevde å ha innflytelse på samtalen med rådgiveren/rådgiverne
- Rådgiveren/rådgiverne fikk meg til å tenke nærmere gjennom mulighetene mine
- Jeg var godt forberedt til samtalen med rådgiveren/rådgiverne

Hvor viktig har følgende informasjonskilder vært for ditt valg av studium etter videregående? (1 – ikke viktig i det hele tatt, 6 – svært viktig)

- Deltakelse på utdanningsmesser
- Informasjon fra internett
- Foreldre/foresatte
- Søsken
- Venner eller bekjente
- Rådgiver på skolen
- Media
- Informasjon fra andre. Hvilke?

3.3.2 Uavhengige variabler

Kjønn er en av bakgrunnsvariablene i oppgaven. Det er interessant å undersøke om det eksisterer forskjeller på kjønn med hensyn til hvilke informasjonskilder som har vært viktig for elevene. Variabelen har blitt gjort om til en dikotom variabel, også kalt en dummyvariabel, det vil si at den bare har to verdier, 0 og 1. Jente er referansekategori med verdien 0, og gutt har verdien 1.

Foreldres utdanningsnivå har nær sammenheng med om elevene velger å ta høyere utdanning. Skalaen for mors utdanningsnivå baseres på PISA-undersøkelsen (Mjaavatn & Frostad, 2018b). Elevene får fire svaralternativer, skalaen var delt slik: 1) «Grunnskole» 2) «Fullført videregående skole» 3) «Høgskole/universitet inntil 3 år» 4) «Høgskole/universitet mer enn 4 år»

Variabelen ble omkodet og delt i tre kategorier: 1) Lav utdanning 2) Middels utdanning 3) Høy utdanning

Skoleprestasjoner kan være en indikasjon på hva disse elevene velger å gjøre etter videregående skole. Elever som presterer bra på skolen, er mer motiverte for å søke videre på studier (). Som mål på skoleprestasjoner har det blitt benyttet egenrapporterte karakterer. Elevene får spørsmål om karakterer ved siste prøver i fagene norsk, engelsk og matematikk. Karakterskalaen er fra 1 – 6. Variabelen har i ettertid blitt slått sammen og kodet om til 1) Lav 2) Middels og 3) Høy

3.4 Statistiske analyser

De statistiske analysene starter når måleprosessen er avsluttet, målet med analysene er å få fram mønster i dataene. I denne studien er IBM SPSS versjon 28 brukt for å gjøre analysene, og videre vil de ulike statistiske analysene bli presentert.

Det ble blant annet utført deskriptiv statistikk for å beskrive utvalget. Univariate analyser belyser en variabel om gangen. Hensikten er å vise hvordan elevene i undersøkelsen fordeler seg på verdiene på variablene ved å beskrive sentraltendensene og spredningen i utvalget. Problemstillingen ble belyst ved hjelp av regresjonsanalyse for å undersøke i hvilken grad de uavhengige variablene predikerer utfallet på den avhengige variabelen (Ringdal, 2020).

3.4.1 Deskriptiv statistikk

I denne oppgaven vil deskriptive analyser bli benyttet for å få informasjon om gjennomsnitt, skjevhet, standardavvik og prosentandeler. Gjennomsnittet vil gi oss en indikasjon på hvor sentralt de observerte verdiene ligger i forhold til hverandre. Skjevhet sier noe om hvordan dataene er fordelt i forhold til gjennomsnittet, og standardavvik vil gi oss en indikasjon på spredningen av dataene i forhold til gjennomsnittet (Ringdal, 2020). Svarprosenten sier noe om hvor mange som har svart på spørsmålene og dermed hvor representative dataene er for populasjonen. Ifølge Tufte (2022) handler kvantitativ forskning om å studere forskjeller og variasjon, men samtidig sier han at for å komme fram til ny kunnskap må vi sammenlikne enheter som er ulike.

Korrelasjon er en viktig statistisk analysemetode, den kan hjelpe oss med å forstå hvordan to variabler kan påvirke hverandre. Vi kan måle styrken og retningen av sammenhengen mellom variablene (Tufte, 2022). En korrelasjon mellom to variabler betyr at de beveger seg sammen på en systematisk metode. Hvis verdien av den ene variabelen endres, vil verdien av den andre variabelen også endres på en forutsigbar måte (Tufte, 2022). Korrelasjonen mellom to variabler kan variere fra -1 til 1. Hvis korrelasjonen er 1, betyr det at det er en perfekt positiv sammenheng mellom variablene. Øker den ene variabelen, så vil også den andre øke. En negativ korrelasjon (-1) betyr at når den ene variabelen øker, så vil det medføre en reduksjon av den andre. Et mål på svak eller sterk korrelasjon er den såkalte Pearsons r koeffisienten. En korrelasjonskoeffisient mellom 0,10 og 0,30 utgjør en lav samvariasjon, mellom 0,30 og 0,50 er samvariasjonen middels, mens en sterk samvariasjon mellom variablene tilsvarer et mål på større eller lik 0,50.

3.4.2 Lineær regresjon

Regresjonsanalyser brukes til å undersøke sammenhengen mellom en avhengig variabel og en eller flere uavhengige variabler. Formålet med en regresjonsanalyse er å finne en modell som kan forutsi verdien av den avhengige variabelene basert på verdien av en eller flere uavhengige variabler (Ringdal, 2020). Analysen bygger på en antagelse om at det er en lineær sammenheng mellom den avhengige variabelen Y og de uavhengige variablene X.

Y er en funksjon av X-variablene pluss et restledd (feilledd), det gir regresjonslikningen:
 $Y = a + bx + e$

Regresjonsanalysen gir oss svar på hvor stor del av variasjonen i den avhengige variabelen som forklares av modellen og hvor sterkt den avhengige variabelen er påvirket av hver enkelt forklaringsvariabel. For å svare på betydningen de ulike faktorene, gjennomføres regresjonsanalyse med variabelen «Hvor viktig har rådgiver på skolen vært for ditt valg av studium etter videregående?» og bare med de elevene som faktisk har vært til samtale.

3.5 Validitet

Å ha et åpent og bevisst forhold til metodevalg bidrar til forskerens transparens, noe som også er viktig i kvalitetssikringen av studiet. For å sikre kvalitet og pålitelighet i denne studien diskuteres studiens reliabilitet og validitet (Ringdal, 2020).

I vitenskapelig forskning er validitet en betegnelse på hvor godt man klarer å måle det man faktisk ønsker å måle (Ringdal, 2020). Det er tolkningen av dataene som valideres. Validiteten viser i hvilken grad vi har data som er relevante for studiens problemstilling, og om vi kan trekke gyldige slutninger om det vi undersøker. Studiens ytre validitet sier noe om vi kan generalisere fra et utvalg til en populasjon. Indre validitet sier noe om årsakssammenhengen mellom den avhengige og de uavhengige variabler (ibid.). Innholdsvaliditet handler om hvor godt et måleinstrument måler det teoretiske begrepet man ønsker å måle (Ringdal, 2020).

Spørreskjemaet som ble brukt i prosjektet *Livet i skolen*, ble utformet av forskerne i forskningsgruppen. Spørsmålene i spørreskjemaet er validerte, altså brukt i forskning tidligere. Spørreskjemaet tar for seg ulike aspekter ved elevenes liv i skolen, men i min studie var det kun spørsmål om utdanningsvalg som var relevant. Av de 55 spørsmålene, er det kun 3 jeg har sett på. Som tidligere nevnt ble forskningsgruppen kontaktet av Kompetansebehovsutvalget i 2017, de ønsket å inkludere flere spørsmål i spørsmålsbatteriet til VG3. En svakhet i min studie er at jeg ikke har informasjon om hvem som har laget disse 55 spørsmålene spilt inn fra Kompetansebehovsutvalget.

De tre spørsmålene i analysen var ikke utformet som sammensatte mål, så for eksempel faktoranalyse har ikke vært aktuelt å gjennomføre. Et av de tre spørsmålene handlet om å ta stilling til viktigheten av ulike informasjonskilder for valg av studium, det andre spørsmålet var et ja/nei spørsmål om hvorvidt elevene hadde snakket med en eller flere rådgivere på skolen. Det siste spørsmålet i min analyse handlet om fire påstander om opplevelsen av denne samtalen.

3.6 Reliabilitet og målefeil

I denne studien ble det som tidligere nevnt brukt foreliggende data. I slike tilfeller er det viktig å sette seg inn i hvordan data ble samlet inn, og hvordan spørsmålene er formulert. Reliabilitet handler om hvor pålitelig et måleinstrument eller en metode er, og hvorvidt forskningen er troverdig (Ringdal, 2020). Det går på om gjentatte målinger med det samme spørreskjema (måleinstrument) hadde gitt de samme resultatene (ibid.).

I prosjektet *LIS* ble spørreundersøkelsen foretatt i skoletiden med lærer og forsker til stede, de samme skolene og klassene var med hvert år. Noe som kan forklare høy svarprosent. Samtidig ser vi at ikke alle elevene har svart på alle spørsmålene.

Målefeil er forskjellen mellom det som faktisk ble målt og det som skulle vært målt (Ringdal, 2020). Ved alle typer spørreundersøkelser vil det oppstå målefeil, det skiller mellom tilfeldige og systematiske målefeil. Tilfeldige målefeil oppstår når respondenten misforstår spørsmålet eller krysser av feil på spørreskjemaet, slike feil kan påvirke studiens reliabilitet (ibid.). Systematisk målefeil kan være et resultat av selve spørsmålene i spørreundersøkelsen. Det kan være ulike grunner til at elevene ikke har fullført spørreskjemaet. Noen av elevene hopper over spørsmål som krever at de bruker tid til refleksjon. Noen kan for eksempel bli lei underveis, eller så møter de på spørsmål som de ikke forstår. Språket i spørreskjemaet må være tilpasset målgruppen. Samtidig er det viktig å unngå ledende spørsmål, elevene kan svare slik de tror det forventes av dem.

I spørreundersøkelser der informantene skal vurdere og gradere ulike påstander, er det en tendens til at jenter gir høyere skåre på de ulike kriteriene, noe som Frostad og Mjaavatn (2019) påpekte i sin rapport. Når en sammenligner gjennomsnittlige skåre for gutter og jenter, bør en ta høyde for denne forskjellen. Jeg må gjøre leseren oppmerksom på at det ikke har blitt gjort i min analyse.

3.7 Etiske vurderinger

I Norge er det en forskningsetisk komité (NESH) som har ansvaret for å utvikle retningslinjer som fremmer god og ansvarlig forskning (Ringdal, 2020). Forskeren er forpliktet til å følge disse etiske retningslinjene.

Som tidligere nevnt så har jeg i denne studien benyttet foreliggende data fra prosjektet «Livet i skolen». Prosjektet innebar personopplysninger, og da skal det meldes inn og godkjennes av Norsk senter for forskningsdata (NSD). Prosjektet ble godkjent, og denne godkjennelsen ble fornyet hvert av disse fire årene, se vedlegg 1. Informasjonsskriv (vedlegg 2) ble utdelt til elever og foresatte, det ble informert om at deltakelsen var frivillig, og at man kunne trekke seg underveis. I de etiske retningslinjene er det påpekt at i forskning som inkluderer personer, er det viktig med informert og fritt samtykke (Ringdal, 2020). I dette prosjektet ble det kanskje vanskelig for elevene å velge fritt om de ville være med eller ikke. I en klasseromssituasjon kan det være vanskelig å være den som sier nei, men en høy svarprosent er viktig for studiens ytre validitet. Spørreskjemaet som ble brukt var i papirform, se vedlegg 3.

Jeg har ikke vært med på denne prosessen, hverken i å utforme spørreskjema eller i selve datainnsamlingen. Selv om en bruker foreliggende data, så er det viktig å sette seg inn i hele prosjektet. Det har vært lærerikt og først utforme eget spørreskjema, og så i ettertid få innblikk i hvordan forskere med lang erfaring utarbeider måleinstrumentene de bruker. Uansett er det viktig å reflektere over hvordan egne holdninger og verdier

påvirker hele forskningsprosessen. Så selv om jeg har fått tilgang til eksisterende datakilde, så må jeg i tolkningsprosessen vise de samme hensyn.

Spørreundersøkelser er den mest brukte datainnsamlingsmetoden i samfunnsvitenskapen (Hellevik, 2015). I kvantitative spørreundersøkelser blir spørreskjemaet sendt ut til et stort utvalg respondenter, gjerne som en lenke til et elektronisk skjema. Det har blitt mange spørreundersøkelser, også i skolene. Elevene svarer blant annet på Elevundersøkelsen og UngData. I den senere tid har lærerutdanningen blitt femårig, og studentene skal gjøre empiriske studier og skrive masteroppgave. Belastningen på hver enkelt skole kan bli stor. Generelt så kan det bli vanskelig å få informanter, noe jeg fikk oppleve. Med stadig mer innholdsrike databanker (Hellevik, 2015), så kan det kanskje være hensiktsmessig å bruke foreliggende datamateriale i studentarbeid. I denne oppgaven har jeg benyttet datamateriale samlet inn av forskere på NTNU, dette er en kvalitetssikring og jeg er trygg på å bruke dette i min masteroppgave. Jeg vil ikke kunne påvirke selve datamaterialet, men jeg har utviklet en problemstilling ut ifra mine interesser og jeg må være bevisst på at det kan påvirke hvordan jeg tolker resultatene mine.

4 Presentasjon av funn

I dette kapitlet vil resultatene fra de statistiske analysene bli presentert. Først vil univariate analyser av utvalget bli presentert, som inkluderer en analyse av elevenes svarfordeling på de ulike variablene. Kapitlet vil deretter avsluttes med resultatene fra multivariate analyser som består av regresjonsanalyse. Jeg presenterer et utvalg av funnene i undersøkelsen basert på valg som ble tatt med hensyn til problemstilling og forskningsspørsmål. Jeg benytter en inndeling der jeg tar for meg de tre forskningsspørsmålene når jeg presenterer resultatene.

Selve problemstillingen: Hvor viktig som informasjonskilde har rådgiver vært for elever på studieforbereende, og hva kjennetegner elever som opplever at rådgiver har vært viktig for deres valg av studium? Og de tre forskningsspørsmålene:

1. Hvilken betydning har rådgiver og hvilke andre informasjonskilder og aktører er viktige for elevenes valg?
2. Hvilke erfaringer har elevene fra individuelle samtaler med rådgiver?
3. I hvilken grad har faktorer som kjønn, mors utdanning og skoleprestasjoner noe å si for hvor viktig rådgiver har vært for elevenes valg av studium?

I 2019 skrev Per Frostad og Per Egil Mjaavatn en rapport til Kompetansebehovsutvalget (KBU). Som tidligere nevnt ønsket KBU å inkludere 55 spørsmål til spørreskjemaet som ble brukt til Vg3-elever, i det longitudinelle forskningsprosjektet *Livet i skolen*. Data som jeg har fått tilgang til er fra våren 2018, og grunnlaget til Frostad og Mjaavatn sin rapport. Utvalget til den rapporten utgjorde 1658 elever i Vg3, fordelt på studieforbereende, yrkesfag på skole og lærlinger. Jeg har begrenset denne studien til å gjelde kun de elevene som gikk studieforbereende utdanningsprogram.

4.1 Hvilken betydning har rådgiver og hvilke andre informasjonskilder og aktører er viktige for elevenes valg?

Datamaterialet jeg har fått tilgang til var det i alt 1260 elever som svarte at de gikk på studiespesialisering, og av disse var det 710 jenter og 550 gutter. En fordeling som gir 56 % jenter og 44 % gutter. Via utdanningsdirektoratet (UDIR) sine statistikk-sider, finner jeg at tallene fra utvalget stemmer godt overens med tall fra det som før var Nord- og Sør-Trøndelag fylke. I skoleåret 2017-18 var det i både private og offentlig skoler til sammen, en andel på 56 % jenter og 44 % gutter.

Tabell 1 viser en oversikt over elevenes foretrukne informasjonskilder. Den er sortert etter popularitet, med den med høyest skåre øverst. I tillegg vises den prosentvise fordelingen av selve graderingen. Her kommer det fram hvordan elevene har rangert de ulike informasjonskildene. Skalaen gikk fra 1) ikke viktig til 6) svært viktig. Tabellen viser noen tydelige mønstre i hvilke kilder som er viktige, og hvilke kilder som ikke er viktige.

Tabell 1 - Statistikk over hvor viktig ulike informasjonskilder har vært for elevene

	Gjennomsnittlig skåre	1 Ikke viktig	2	3	4	5	6 Svært viktig
Informasjon fra internett	4,72	3 %	4 %	9 %	21 %	31 %	32 %
Foreldre/foresatte	4,01	7 %	10 %	16 %	24 %	24 %	17 %
Venner eller bekjente	3,69	11 %	11 %	17 %	29 %	21 %	10 %
Rådgiver på skolen (de som faktisk har vært til samtale)	3,42	15 %	15 %	19 %	23 %	18 %	10 %
Media	3,08	22 %	15 %	20 %	23 %	14 %	6 %
Deltakelse på utdanningsmesser	2,93	27 %	17 %	16 %	19 %	11 %	8 %
Søsken	2,72	37 %	15 %	14 %	13 %	11 %	9 %
Rådgiver på skolen (alle om man har vært på samtale eller ikke)	2,71	32 %	19 %	16 %	16 %	10 %	6 %
Lærer på skolen	2,49	34 %	21 %	18 %	15 %	7 %	3 %

Tabell 1 viser at de fleste av elevene i denne undersøkelsen foretrekker å søke etter informasjon på internett. 84 % svarte at internett var viktig (skåre 4-6) som informasjonskilde. I gjennomsnitt har kilden fått 4,72 i skåre. Elevene i denne undersøkelsen er født mellom 1995 og 1999. Disse elevene har vokst opp med digitale medier og er vant til å søke opp den informasjonen de har behov for. De bruker mye tid på digitale og sosiale medier, gjerne flere kanaler på en gang. Dette er en generasjon som har hatt tilgang på internett siden de var helt små (Johansen, 2022).

Det kommer ikke frem i spørreundersøkelsen hvilke nettsider elevene bruker. Nettsidene til Samordna opptak og til de ulike utdanningsinstitusjonene inngår selvfølgelig som viktige nettsider og informasjonskanaler for alle elever. Dette er sider som de må bruke for å søke på studier. Det hadde vært spennende å vite hvilke nettsider de ellers bruker når de søker etter informasjon, og hva de mener er troverdige kilder. Som oftest har de ulike utdanningsinstitusjonene egne sider på Facebook og Instagram, i tillegg til hjemmesider og YouTube-kanaler.

Foreldre er også en viktig informasjonskilde, 75 % av elevene svarte at de var viktig/svært viktig. Forskning viser at foreldre har betydelig innvirkning på barnas ambisjoner om utdanning, og er viktige samtalepartnere i valgprosessen (Hanssen & Korneliussen, 2016).

Videre i tabell 1 kan vi se at 3 av 5 mener venner har betydning, mens bare 1 av 3 har svart at søsken har vært en viktig/svært viktig informasjonskilde for valg av studium. Jeg antar at det er eldre søsken som blir sett på som en ressurs. Det kan være at disse

elevene har søsken som studerer, eller har studert. Og da kan de være gode å rådføre seg med.

Rådgivere på skolen kommer ikke opp på topp tre hos elevene. I tabell 1 kan vi lese at 32 % av alle elevene mente at rådgiver var viktig (skåre 4-6) som informasjonskilde når det gjelder valg av studier etter videregående. 67 % av elevene mente at rådgiver ikke var viktig (skåre 1-3). Et viktig poeng er at elever som ikke har snakket med rådgivere på skolen, oppgir at skolens rådgiver ikke har vært viktig i valgprosessen. Hvis vi ser på hva de elevene som har vært til samtale hos skolens rådgiver har svart, så er det 61 % som svarer at rådgiver har vært en viktig (skåre 4-6) kilde. Ser vi på hva alle elevene har svart samlet, så er det kun 32 % som mener det samme. Et annet funn er at det er under halvparten av alle elevene som har snakket med rådgiver, bare 41 %. Dette stemmer godt overens med tidligere studier.

4.2 Hvilke erfaringer har elevene fra individuelle samtaler med rådgiver?

Et viktig funn er at bare 495 av de 1260 spurte elevene, har vært til samtale hos rådgiver. Av de 495 var det 294 jenter (59 %) og 201 gutter (41 %). Det var altså flest jenter som oppsøkte rådgiver.

Tabell 2 - Hvis du har snakket med en rådgiver, hvor godt stemmer følgende utsagn for deg?

Hvor godt stemmer følgende utsagn for deg?	Gjennomsnittlig skåre	1 Ikke viktig	2	3	4	5	6 Svært viktig
Jeg opplevde å bli hørt/sett av rådgiveren	4,82	2 %	4 %	10 %	14 %	32 %	37 %
Jeg opplevde å ha innflytelse på samtalen med rådgiveren	4,66	3 %	4 %	12 %	18 %	34 %	30 %
Rådgiveren fikk meg til å tenke nærmere 4,14gjennom mulighetene mine	4,37	5 %	8 %	12 %	20 %	29 %	26 %
Jeg var godt forberedt til samtalen med rådgiveren	4,14	6 %	9 %	17 %	24 %	23 %	22 %

Tabell 2 viser en oversikt over hvordan elevene opplevde samtalen med skolens rådgiver. Dette er de elevene som svarte JA (495) på om de har snakket med en eller flere rådgivere på skolen om mulighetene etter videregående. I tabell 1 så vi at de elevene som hadde vært i kontakt med en rådgiver på skolen, følte 61 % av elevene at rådgiver hadde vært viktig (skåre 4-6).

Tabell 2 viser at 83 % av de som snakket med rådgiver opplevde i alle hovedsak å bli sett og hørt (skåre 4-6), 81 % følte at de hadde innflytelse på samtalen (skåre 4-6) og 74 % mente at rådgiver fikk de til å tenke nærmere om sine egne muligheter (skåre 4-6). 69 % av elevene mente at de var godt forberedt til samtalen med rådgiver (skåre 4-6).

4.3 I hvilken grad har faktorer som kjønn, mors utdanning og skoleprestasjoner noe å si for hvor viktig rådgiver har vært for elevenes valg av studium?

I dette avsnittet vil det først bli presentert en oversikt over de uavhengige variablene som er benyttet i oppgaven. Til slutt for å svare på betydningen av de tre variablene gjennomføres regresjonsanalyse med «*Hvor viktig har rådgiver vært for valg av studium etter videregående?*» og bare med de som faktisk rapporterer at de har vært til samtale med rådgiver, som er 495 elever.

Den første forklaringsvariabelen er *Kjønn*. Av de 1260 elevene som deltok i spørreundersøkelsen var det 710 jenter og 549 gutter. Kjønn som forklaringsvariabel er tatt med for å se om det er forskjell på gutter og jenter i om de føler at rådgiver har vært viktig informasjonskilde. I SSB sin statistikk kan vi se at i 2017 var det over 37 % av kvinnene som hadde høyere utdanning. For menn var andelen på 30 %. I 2020 så var andelen kvinner med høyere utdanning steget til 39,8 %, for menn var det en liten stigning til 30,8 %.

Den andre forklaringsvariabelen er foreldres utdanningsnivå, her målt i *Mors utdanningsnivå*. Fordelingen av denne variabelen er at 22 % av elevene har mor med lav utdanning (grunnskole), 28 % av elevene har mor med middels utdanning (videregående skole) og til slutt er det 47 % av elevene som har mor med høy utdanning (≥ 3 år på høyskole/universitet). Foreldres utdanningsnivå er av relevans. I denne studien så antar jeg at elever som ikke har foreldre med høy utdanning har et større behov for å innhente informasjon utenfor hjemmet. De elevene som har foreldre som har studert kan få mye nyttig informasjon fra disse, og har kanskje derfor ikke så mye behov for å snakke med rådgiver. Forskning viser at elever som har foreldre med høy utdanning også selv velger å studere (Buland & Mathiesen, 2008). De statistiske analysene viser at i denne undersøkelsen er det 22 % av elevene som har mor med lav utdanning. Lav utdanning vil si utdanning på grunnskole eller videregående nivå. Dette er en gruppe som er underrepresentert i høyere utdanning (Helland, 2006).

Den tredje og siste forklaringsvariabelen er *Skoleprestasjoner*, og blir i dette tilfellet målt i karaktergjennomsnittet i fagene engelsk, norsk og matematikk. Analysen viser at nesten 18 % av de spurte havnet i den gruppen med de laveste karakterene. De fleste elever havnet i midtgruppen, her var det nesten 57 % av elevene. Skoleprestasjoner er av relevans siden elever med lave skoleprestasjoner sannsynligvis trenger mer individuell støtte, også fra skolens rådgivere. Dette er en gruppe elever som vi kan anta strever med lav mestringsfølelse og indre motivasjon (Birkemo, 2007). Med tanke på karaktersnittet så vil denne gruppen ha mindre å velge mellom enn de med et høyt karaktersnitt. Elever på studiespesialisering som til slutt står igjen med lav poengsum vil ha færre muligheter etter videregående. De fleste studier har inntakskrav i utregnet i poeng. Forskere har funnet ut at det er en sammenheng mellom karakter i videregående og elevenes oppfatning av hvor godt forberedt de er til å bli student (Meld.St.nr.21,

2020). Det viktigste er nok at karakterer fra videregående skole har stor betydning for hvilke studier de kan søke på og sjansen for å fullføre høyere utdanning (ibid).

Tabell 3 - Multipl regressjonsanalyse

Variabler	Modell 1			Modell 2			Modell 3		
	B	Beta	Sig.	B	Beta	Sig.	B	Beta	Sig.
Konstant	2,253		<0,001	2,166		<,001	3,115		<,001
Jente	-0,135	-0,050	0,190	-0,144	-0,53	0,162	-0,094	-0,035	0,360
MorLav				0,443	0,132	<0,001	0,378	0,113	0,003
Gjennomsnittskarakter							-0,225	-0,128	<0,001

Tabell 3 viser resultatet fra regresjonsanalysen. De uavhengige variablene blir inkludert hierarkisk. Som betyr at variablene inkluderes i uavhengige blokker/modeller, i dette tilfellet har jeg tre uavhengige variabler som da inkluderes i tre blokker/modeller. Den første modellen består av kjønn, i den andre modellen trekkes inn mors utdanning (MorLav), og til slutt så trekker vi inn gjennomsnittskarakteren.

Regresjonsanalysen viser om det er en sammenheng mellom uavhengige variabler og den avhengige variabelen. Sig forteller oss noe om hvor sikkert det er at det er en sammenheng mellom variablene. Jo lavere tallet er, jo sikrere er sammenhengen. Beta-verdien viser styrken på sammenhengen, (verdi mellom -1 til + 1). (Beta-verdien sier noe om hvor mer viktig rådgiver blir vurdert som følge av en enhets endring i de tre variablene). To av kontrollvariablene er signifikante. Vi ser videre at kjønn ikke virker å ha noe å si.

I modelloppsummeringen er R^2 for bare kjønn (jente) 0,002. Å trekke inn variabelen Mor med Lav utdanning (MorLav) bidrar til en økning for R^2 til 0,020, det gir en viss økning å trekke inn skoleprestasjoner (gjennomsnittskarakter), R^2 øker til 0,036. Det er da mors utdanning og skoleprestasjoner som forklarer variasjonen i hvor viktig rådgiver har vært, men disse variablene forklarer lite av variasjonen i den avhengige variabelen (3,6 %). Elever med lave skoleprestasjoner og mor med lav utdanning erfarer samtale med rådgiver som mer viktig enn andre elever

4.4 Oppsummering og svar på problemstilling

I dette kapitlet har vi sett på: *Hvor viktig har rådgiver vært som informasjonskilde for elever på studieforberedende, og hva kjennetegner elever som opplever at rådgiver har vært viktig for deres valg av studium?*

For å belyse denne problemstillingen utledet jeg følgende forskningsspørsmål:

1. Hvilken betydning har rådgiver, og hvilke andre informasjonskilder og aktører er viktige for elevenes valg?
2. Hvilke erfaringer har elevene fra individuelle samtaler med rådgiver?
3. I hvilken grad har faktorer som kjønn, mors utdanning og skoleprestasjoner noe å si for hvor viktig rådgiver har vært for elevenes valg av studium?

Analysene viste at mindre enn halvparten (41 %) av elevene i undersøkelsen har snakket med skolens rådgiver om mulighetene etter videregående skole. Ut ifra dette resultatet kan en anta at rådgiver ikke har så stor betydning blant disse elevene. Videre fant vi at internett og foreldre er viktigste informasjonskilder, men venner og rådgiver er også sentrale kilder.

De elevene som har vært til samtale hos rådgiver opplevde i all hovedsak å bli sett og hørt (84 % med skåre 4-6), ha innflytelse på samtalen (81 % med skåre 4-6) og rådgiver fikk en til å tenke nærmere om mulighetene etter videregående (61 % med skåre 4-6).

For å svare på betydningen av de tre faktorene: kjønn, foreldres utdanning og skoleprestasjoner, gjennomføres regresjonsanalyse med «hvor viktig har rådgiver vært for studie» og bare med de som faktisk rapporterer at de har vært til samtale med rådgiver. Resultatene viste at kjønn ikke virker å ha noe å si, men jeg fant en negativ korrelasjon mellom skoleprestasjoner, og hvor viktig rådgiver anses å være: Elever med lave karakterer anser rådgiver som viktigere enn elever med høye karakterer. Den sammenhengen fant jeg også når det gjelder mors utdanning, elever med mor som har lav utdanning anser rådgiver som viktigere enn elever med mor som har høy utdanning.

Når det gjelder resultatene fra min undersøkelse sier de først og fremst noe om utvalget (1260 elever på studieforbereende i Sør-Trøndelag) selv om de kan ha overføringsverdi til sammenlignbare gruppe (populasjonen), det vil si elever ved samme utdanningsprogram i hele Sør-Trøndelag fylke.

5 Diskusjon

Utgangspunktet for denne undersøkelsen var et ønske om å finne ut hvor viktig rådgiver har vært for ungdommer på VG3 studieforbereende i deres valg av studie etter videregående og hva som kjennetegner elever som opplever at rådgiver har vært viktig. Bakgrunnen for denne undring er egen erfaring som rådgiver på ungdomstrinnet og mitt møte med ungdommer som er usikre på sine valg.

I dette kapitlet skal jeg forsøke å belyse funn i lys av oppgavens problemstilling: «*Hvor viktig har rådgiver vært som informasjonskilde for elever på studieforbereende, og hva kjennetegner elever som opplever at rådgiver har vært viktig for deres valg av studium?*». Resultatene vil drøftes opp mot tidligere empiriske studier og presentert teori. Kapitlet struktureres rundt de tre forskningsspørsmålene, på samme måte som resultatkapitlet.

Vi ønsker at elever gjør bevisste og kunnskapsrike utdanningsvalg. Selve valgprosessen starter formelt i ungdomsskolen når elevene må velge videregående skole. Elever på studieforbereende har ikke lenger et eget karriereveiledningsfag, slik de hadde på ungdomstrinnet. De har heller ikke yrkesfaglig fordypning slik som elever på yrkesfag har. Både Donald Super og Carl Rogers peker på karrierevalg som en livslang prosess (Haug, 2018). Skal det være kontinuitet i det å utvikle karrierekompetanse, kan det være behov for å på organiseringen av karriereveiledningen på studieforbereende program.

5.1 Hvilken betydning har rådgiver og hvilke andre informasjonskilder og aktører er viktige for elevenes valg?

I min undersøkelse svarer 67 % av elevene at rådgiver ikke er viktig som informasjonskilde. 59 % av elevene svarte at de ikke hadde snakket med en eller flere rådgivere på skolen om mulighetene etter videregående. At en så stor andel av elevene som deltok i undersøkelsen oppga at de ikke hadde snakket med skolens rådgivere var overraskende, men helt i tråd med tidligere studier (HK-dir, 2022).

I utvalget svarte 39 % av elevene at de hadde vært til individuell samtale hos rådgiver. Av disse elevene opplevde 61 % at rådgiver har vært viktig som informasjonskilde. Det tyder på at elever som faktisk har snakket med rådgiver er fornøyde med møtet. Schanke (2007) fant i sin masteroppgave, at elever som hadde vært til individuell samtale hos rådgiver, ønsket seg mer tid. I undersøkelsen til Schanke (2007) var et av funnene at de fleste av de spurte elevene var misfornøyde med tiden som var satt av til individuell rådgivning. Forfatteren peker også på det det var store forskjeller mellom skolene, fordi noen skoler praktiserer å kalle inn til samtale, mens på andre skoler er det opp til hver enkelt elev å oppsøke rådgiver. Andelen elever som hadde vært til individuell samtale var størst der de kalte inn alle elevene (Schanke, 2007).

I Hatlevik (2002) sin undersøkelse av rådgivningstjenesten i videregående skole, svarte 72 % av guttene og 79 % av jentene at rådgiver ikke hadde hatt noen betydning for deres valg av utdanning (Hatlevik, 2002).

Elevene i denne undersøkelsen går siste året på videregående skole. Mange av disse valgte kanskje å utsette det store utdanningsvalget så lenge som mulig ved å starte på studieforberedende program. Nå står de brått foran et viktig og avgjørende valg for framtida. Birkemo (2007) skriver om elevenes valgprosess, og hvordan de unge utvikler seg i ulikt tempo. Noen elever kommer i den situasjonen at det er et misforhold mellom modenhet og de krav det stilles til valg av yrke og utdanning. Et av målene med faget Utdanningsvalg på ungdomsskolen er å øke modenheten blant elevene. En kan godt videreføre denne målsettingen fra avgangselevne på ungdomstrinnet til avgangselevne på videregående skole. Det å skape en helhet og sammenheng i karrierelæringen bør være en målsetting for alle involverte parter på alle nivå.

For å øke betydningen av rådgiver, kan en se på organiseringen og dimensjoneringen av tjenesten. Det er skoleeier som tilrettelegger og organiserer rådgivningstjenesten, både når det gjelder tildeling av ressurser og hvor mye det skal satses på rådgivning. Dette kan medføre lokale forskjeller, og gi elevene ulikt tilbud, slik som Schanke (2007) peker på. Buland m.fl. (2014) fant i sin undersøkelse at elevene at de spurte ikke alltid opplevde rådgiver som tilgjengelig, og derfor benyttet de seg av internett i stedet. Hvor tilgjengelig en rådgiver er for elevene, kan være en faktor som forklarer at så få har snakket med en rådgiver.

Rådgivers tilgjengelighet kan blant annet være avhengig av tildelte ressurser, men også til en viss grad kompetanse. Det er viktig at rådgivningsfunksjonen ivaretas av personer med relevant kompetanse, jf. forskrift til opplæringsloven § 22-4 (Mordal et al., 2022). Tilgang og kvalitet er viktige faktorer for rådgivningstjenesten. Dette blir også presisert i NOU 2016:7, der de viser til de to resolusjonene fra EU om livslang veiledning.

Elevene blir påvirket av mange faktorer i sin valgprosess, og det blir en pedagogisk utfordring å hjelpe elevene med å forstå disse ulike faktorene og hvordan de kan påvirke deres valg. Mange rådgivere opplever at de ikke når frem med sin informasjon, mens elevene bombarderes med informasjon på internett (Buland & Mathiesen, 2008).

Hypotese 1, om at rådgiver har liten betydning for elevenes valg av studium etter videregående skole, samsvarer med både tidligere studier og oppgavens resultater. Oppgavens resultater viser at under halvparten av elevene hadde snakket med skolens rådgiver om utdanningsvalg. De elevene som hadde vært til samtale, var godt fornøyde med veiledningen de fikk.

5.1.1 Internett som informasjonskilde

Resultatene fra de statistiske analysene viser at det er internett som er den klart viktigste informasjonskilden for elevene på VG3 studieforberedende. 84 % av de spurte svarer at dette har vært viktig, til sammenlikning oppga 32 % at skolens rådgivere har vært viktig for deres valg. Dette samsvarer med undersøkelsen «Unge utdannings- og yrkesvalg 2021» som Opinion gjorde på oppdrag fra HK-dir. Utvalget for den studien var ungdom mellom 15 og 25 år. Et av spørsmålene de måtte svare på var: «Hvor viktig eller uviktig er følgende kilder for å gi deg nyttig informasjon om utdanningsmuligheter?». Vi finner at 82 % av de spurte svarte at internett var viktigste informasjonskilde om utdanningsmuligheter (HK-dir, 2022).

Elevene har et stort informasjonsbehov i søkeprosessen, og det er viktig at det blir møtt, enten i samtale med rådgivere, eller andre informasjonskilder. På den ene siden er informasjon om de ulike utdanningene og yrker viktig for elevene, på den andre siden handler karrierekompetanse om så mye mer enn det å bare innhente informasjon.

Informasjon alene er ikke nok for å ta valg basert på kunnskap. Rådgivere på de enkelte skolene har anledning til å tilby kvalitetssikret karriereinformasjon (Mordal et al., 2022).

For elevene er det viktig å ha tilgang til nøytral og oppdatert informasjon av høy kvalitet. Vi lever i en digital verden og de unge bruker internett oftest. Selv om de unge har digital kompetanse er jeg usikker på om alle klarer å finne relevant informasjon, og om de evner å tolke og bruke den. For noen grupper vil det være en ekstra utfordring, spesielt elever med dårlige norskkunnskaper og svake skoleprestasjoner. Disse elevene vil ha større utbytte av individuell samtale hos rådgiver.

Ettersom elever bruker internett som informasjonskilde, hadde det vært en fordel at rådgivere på skolen hadde en tilgjengelig og informativ nettside. For det første vil rådgiver nå ut til flere elever, og på den måten være mer tilgjengelig med nettbasert informasjon og veiledning. For det andre så kan det være at terskelen for å spørre om veiledning blir lavere for enkelte elever, hvis de kan møte rådgiver for eksempel på Teams. Da slipper elevene å banke på døra til rådgiver, eller skrive navnet sitt på ei liste. Karriereveiledningsutvalget vurderte karriereveiledning på nett som en viktig del av «et helhetlig system for livslang karriereveiledning» (NOU, 2016: 7). Utvalget foreslo å dele et nettbasert tilbud i tre: Informasjon, Digitale selvhjelpsressurser, Online kommunikasjon (ibid.). Det er mange fordeler med nettbaserte løsninger. En av fordelene er at det gir økt tilgang, vi når fram til flere elever og vi kan gi et likeverdig tilbud. En av ulempene med bare nettbasert veiledning på skolene er at elevene ikke får snakket med rådgiver ansikt til ansikt.

Ettersom målet med rådgivning skal være å styrke elevenes muligheter til å håndtere sin egen karriere i et livslangt perspektiv, så er det ikke nok med kun informasjonsutveksling og hjelpe eleven i konkrete valg. En slik forståelse bygger på perspektiver i teorien til Parson (Haug, 2018). Samtidig finner vi det igjen i Forskrift til Opplæringslova § 22-3 (Opplæringslova, 1998).

Hypotese 2 om at internett er den viktigste kilden til informasjon, er i tråd med både tidligere studier og oppgavens resultater.

5.1.2 Familie og venner som informasjonskilde

I undersøkelsen svarte 75 % at *foreldre* er viktig informasjonskilde i valg av studie etter videregående. 60 % av de spurte mente at *venner eller bekjente* var viktige kilder. Til sammenlikning gjorde Opinion en undersøkelse på vegne av HK-dir, der svarte 52 % at foreldre hadde vært den viktigste kilden. I samme undersøkelse svarte 52 % av de spurte at venner var av betydning, mens det var 34 % som syntes at søsken var den viktigste informasjonskilden (HK-dir, 2022).

Å styrke samarbeidet mellom skole og hjem er viktig, også med tanke på utdannings- og yrkesrådgivning. Foreldre er betydningsfulle aktører, og det er viktig at de også sitter på nok kunnskap og informasjon til å hjelpe de unge. Flere skole arrangerer informasjonsmøter både til elever og foreldre. Med bakgrunn i at foreldre og venner er rangert som viktige kilder til informasjon om studiemuligheter, er det også aktuelt å se på hvordan de påvirker elevenes valg. Å forstå elevenes opplevelse av foreldrenes rolle i deres utdanningsvalg kan bidra til at flere bryter med tradisjoner og heller velger ut ifra interesser og forutsetninger (Haug, 2016). Dette er i samsvar med Anthony Giddens som mener at de unge skal bygge sin identitet basert på egne valg, i stedet for de som tradisjonene gir oss (Andreassen et al., 2008).

Foreldre har gjerne ambisjoner på vegne av sine barn, og elevenes valg av utdanning og yrke blir farget av disse forventningene (Mathiesen et al., 2010). Hegna og Smette (2017) samlet inn data om foreldres rolle i utdanningsvalg, denne undersøkelsen gjaldt elever på 10. trinn i Oslo. De fleste ungdommene i denne undersøkelsen opplevde foreldrene sine som positive og støttende i valgprosessen, samtidig var det ingen klasseforskjeller i måten elevene så på sine foreldre (Hegna & Smette, 2017). Det var et fåtall av de spurte som var enige om at foreldrene hadde prøvd å påvirke deres valg. Samtidig påpekes det i ulike kilder at foreldre kan bidra til sosial reproduksjon av utdanning (Hegna & Smette, 2017).

I teorigjennomgangen er det et begrep som har gått igjen, og det er «individualisering». Det handler om at det enkelte individ har kommet mer i sentrum, og fellesskapet vi vanligvis omgir oss med, har kommet mer i skyggen (Mathiesen, 2022a). I forhold til utdannings- og yrkesvalg handler individualisering om at ungdommen må forme sin egen identitet og ta ansvar for egne valg. Dette fører til større valgfrihet, men det betyr også at ungdommen må bære risikoen for feilvalg alene (ibid.).

Utdanningsvalg handler også om identitetsskaping. Den tyske sosiologen Ulrich Beck skrev om frisettelsen av individet slik at det blir mindre bundet av tradisjoner (AAgre, 2014). Tilhørigheten til og avhengigheten av tradisjoner erstattes av individualisering (Øia, 2001). I kontrast til Giddens og Bech, blir det påstått at det fortsatt skjer en sosial reproduksjon i skolen med tanke på valg av utdanning og yrke (referert til i Bæck, 2004). Elever som har høyt utdannede foreldre, velger selv høyere utdanning, og elever som har foreldre med lavere utdanning tar mindre utdanning. Et viktig argument i diskusjonen er at en slik videreføring av tradisjoner kan føre til økte sosiale forskjeller. Mange av disse påvirkningsfaktorene er i større grad skjult enn før, dette fører til at valgene til elevene ikke er så fri og individualiserte som vi tror (Mordal et al., 2015). Til slutt er det verdt å nevne at for mange unge er det en trygghet å velge et kjent yrke, da slipper de å forholde seg til alle påvirkere, og de er trygge i sine valg.

Norge har et av verdens mest kjønnsdelte arbeidsmarkeder (NOU, 2016: 7). Elever velger i stor grad tradisjonelt med tanke på kjønn, og gjennom sine valg bidrar de til å opprettholde det kjønnsdelte arbeidsmarkedet (Mathiesen et al., 2010). For det første så fører dette til at ungdommen får færre yrker å velge mellom. Hvis guttene og jentene velger utradisjonelt så har de mange flere yrker å velge mellom. For det andre så blir det også vanskeligere for næringslivet å rekruttere kvalifiserte arbeidstakere hvis de kun kan velge blant det ene kjønn. For det tredje så begrenser det mulighetene til å finne et yrke basert på likeverd og likestilling. For mange vil et utradisjonelt valg føre til at de møter negative holdninger hjemme og blant venner (Mathiesen et al., 2010).

I fremtiden blir det viktig å styrke samarbeidet med foreldre. I Forskrift til opplæringsloven § 22-1 står det at rådgivningen skal være kjent også for foreldre, slik de vet hvilken hjelp eleven kan få. For elevene blir det å ta valg basert på foreldres kunnskap om de ulike utdanningene og yrkene begrensende. Mangfoldet av utdanninger og et arbeidsliv som stadig er i endring, gjør det vanskelig for foreldre å ha full oversikt over alle mulighetene. Selv om målet med ungdomsskolefaget Utdanningsvalg er å bidra at elevene tar selvstendige valg ut fra egne interesser og forutsetninger, er jeg litt usikker på om den kompetansen er på plass tre år etterpå, når elevene skal ta det store valget om utdanning og yrke.

5.2 Hvilke erfaringer har elevene fra individuelle samtaler med rådgiver?

I min studie fant jeg at de elevene som har vært til samtale med skolens rådgiver er godt fornøyd med måten de blir møtt på av rådgiveren. Elevene opplevde å bli sett og hørt, ha innflytelse på samtalen og at rådgiveren fikk eleven til å reflektere over egne muligheter. Dette funnet er i tråd med undersøkelsen til Ida Holth Mathiesen (2022). Et sentralt funn i hennes studie er at elever som opplever at deres ønsker og behov blir møtt og ivaretatt, betrakter møtet med rådgiveren som godt. Elever har et behov for å føle på anerkjennelse. At de blir sett og hørt og får frihet til å definere seg selv i valgprosessen er avgjørende for en god veiledning (Mathiesen, 2022b).

Et sentralt teoretisk utgangspunkt er Rogers personsentrerte teorier der han uttrykker at «*de beste personlige vekstvilkår er tilstede når eleven blir ansett som ekspert på eget liv*» (Haug, 2018, p. 24). Denne forståelsen har betydning for hvordan rådgiver møter eleven i veiledningssamtalen. Elevene spiller hovedrollen i valgprosessen med kunnskap om å ta egne valg (Haug, 2017). Målet med karriereveiledning må være å hjelpe elevene slik at de kan håndtere sin egen fremtidig karriere.

Det har i tidligere studier blitt diskutert om elevene bør kalles inn til individuelle samtaler med rådgiver. En av fordelene med å kalle inn til samtale er å ha muligheten til å treffe alle, da det er tilfeldig hvilke elever som oppsøker rådgiver og at for mange som kanskje har behov for rådgivning er terskelen for høy til å finne et tidspunkt hvor rådgiver har ledig tid. Hvis elevene skal få et tilpasset karriereveiledningstilbud som styrker deres karrierekompetanse, er det avgjørende at det gjøres i møte med den enkelte elev (Buland et al., 2011). Et annet argument er at hvis det er lokalt bestemt at alle elever skal kalles inn til veiledningssamtale, blir det enklere for elevene å få aksept til å få frigjort elever fra undervisning til fordel for karriereveiledning. I motsetning til dette mener andre at det bør være frivillig og opp til hver enkelt elev om de ønsker veiledning og at det er bedre å bruke tiden på hjelp og oppfølging av de elevene som oppsøker rådgiver, i stedet for å bruke tid på obligatoriske samtaler. I tillegg sier de at tidsressursen er for knapp til å ha mulighet til å snakke med alle elevene.

Resultater fra min undersøkelse antyder at de elevene som oppsøker rådgivningstjenesten, uttrykker at det har vært nyttig for deres valg. Analysene tyder på at det er elever med lavest karaktersnitt og samtidig har mor med lav utdanning, som erfarer samtale med rådgiver som mer viktig enn andre elever. I et utjevningsspektiv, som er en uttalt målsetting for opplæringa, vil det være viktig å nå flere med individuelle samtaler.

Buland, Mathiesen og Mordal (2014) evaluerte skolens rådgivning i Møre og Romsdal, Sør-Trøndelag og Nord-Trøndelag. I rapporten fra Møre og Romsdal kan vi lese fra intervjuene med elevene at elevene har ulike erfaringer med å gå til rådgiver. Mange av elevene mener at det er tilfeldig hvem som får rådgivning og ikke. En elev svarer at en må gå og skrive seg på ei liste for å få snakke med en rådgiver, og derfor mener eleven at det er mange som kanskje trenger rådgivning som ikke får det. Når elevene må skrive seg på ei liste, kan det gjøre terskelen høyere for å oppsøke hjelp. Elevene føler at de må ha et konkret spørsmål før de oppsøker rådgiver. Videre kan vi lese at mange elever mener at det derfor ikke burde være frivillig å få rådgivning (Buland et al., 2014).

Studien til Buland m.fl. (2014) viser at elevene i videregående skole vurderer rådgivningen som middels bra. Halvparten av de spurte mente at de i svært stor eller

stor grad får den kunnskapen som er nødvendig for å gjøre utdanningsvalg. Men mange elever opplevde ikke rådgiver som tilgjengelig, eller at de følte at de ikke fikk den hjelpen de ønsket. I undersøkelsen kom det tydelig fram at det elevene anser som kvalitet, er at rådgiver er tilgjengelig, er lett å kontakte og har tid til å snakke (Buland et al., 2014). Relasjonen mellom rådgiver og elev er viktig. Elevene ønsker å bli sett og hørt. Organiseringen av rådgivertjenesten er opp til hver skole. På noen skoler er det opp til hver enkelt elev om de ønsker individuell samtale med rådgiver, og det blir derfor litt tilfeldig hvem som får rådgivning. Flere elever i denne studien mente at det ikke burde være frivillig å få rådgivning (Buland et al., 2014).

For å gjøre reflekterte utdanning- og yrkesvalg er det ifølge Parsons karriereteori tre sentrale faktorer: kjennskap til seg selv, kunnskap om arbeidslivet og se disse i relasjon til hverandre (referert til i Røyset & Kleppstø, 2020). Holland vektlegger og i sin teori at elevenes kunnskap om seg selv er viktig for å kunne vurdere ulike yrkesvalg (Birkemo, 1997). Hvis en legger elevenes perspektiv til grunn, skriver Haug (2017) at flere elever gir uttrykk for at de ønsker hjelp til å finne noe som passer til egen evner og interesser.

Forskning viser at rådgivere anser tilgjengelige ressurser for knapp til å dekke elevenes behov (Buland et al., 2020). Til tross for at undersøkelser viser at individuelle samtaler utgjør største delen av rådgivernes arbeidshverdag, svarer over halvparten av elevene at de aldri har vært til samtale (Mordal et al., 2015). Ettersom at sosialpedagogisk veiledning og karriereveiledning ofte utføres av samme person, kan det være at mange av rådgivernes samtaler ikke handler om å gi elevene karrierekompetanse. Derfor kan det være et viktig argument for deling av tjenesten at karriereveileder får frigjort tid til å fokusere på yrkes- og utdanningsrådgivningen. En slik prioritering kan være avgjørende for å oppnå positive resultater og styrke tjenesten (Buland & Havn, 2003).

Siri Mordal m.fl. (2022) fant i sin undersøkelse at hele ansvaret for karriereveiledningen i skolen delegeres til rådgiver. Samtidig pekes det på at kvalitetsutvikling og kvalitetssikring av karriereveiledning ikke er høyt prioritert i skolen. Et annet viktig funn i undersøkelsen var at karriereveiledningen organiseres og tilbys på ulike måter fra skole til skole (Mordal et al., 2022). For å styrke rådgivningstjenesten har flere forskere tatt til orde for at karriereveiledning skal være hele skolens ansvar.

I studien «Unge utdannings- og yrkesvalg 2021» kan vi lese at i 2021 var 31 % av de spurte svært/ganske fornøyd med rådgivningen de hadde fått på skolen om utdanning og karriere. I denne studien var det flere gutter (36 %) enn jenter (26 %) som var fornøyde med rådgivningen, og det var flest fornøyde blant den yngste aldersgruppen mellom 15 – 19 år. Av de som ikke var fornøyde, var det noen som mente at man finner bedre informasjon selv (56 %), noen mente at rådgiver ikke hadde nødvendig kompetanse (53 %), eller at rådgiver hadde for liten tid (30 %). På spørsmålet «Hvordan ville du foretrekke å få informasjon/veiledning om utdanningsmuligheter?» kan vi se at de fleste (62 %) av de spurte ønsket å finne informasjon selv på nettet. Dette er en økning fra 47 % i 2019. 57 % ønsket å snakke med en rådgiver/karriereveileder ansikt til ansikt (HK-dir, 2022). Hypotese 3 om at elever som har vært til individuell samtale hos rådgiver har positive erfaringer, kan derfor delvis bekreftes. Det gjelder ikke alle elevene.

5.3 I hvilken grad har faktorer som kjønn, mors utdanning og skoleprestasjoner noe å si for hvor viktig rådgiver har vært for elevenes valg av studium?

Resultatene i denne undersøkelsen antyder en sammenheng mellom elevenes opplevelse av hvor viktig rådgiver har vært i valgprosessen, og hvor lang utdanning mor har og elevenes egne skoleprestasjoner. Kjønn virker ikke å ha noe å si på resultatet. En svakhet i denne undersøkelsen, er at etnisk bakgrunn ikke er tatt med i spørreundersøkelsen. Sosial utjevning og integrering av minoriteter er sentrale mål for rådgivningen, dette finner vi i forskriften til opplæringsloven § 22-1 (Opplæringslova, 1998).

Målet med karriereveiledning er å gi hver enkelt elev gode forutsetninger for å velge fremtidig yrkes- og utdanningsvalg. Dette gjelder også elever med særskilte behov. Med utgangspunkt i elevenes forutsetninger skal skolene legge til rette for karriereveiledning av god kvalitet tilpasset til hvert enkelt individ (Holm-Nordhagen et al., 2022).

I kontrast til mine funn, ble det i Buland m. fl. (2014, side 259) sin undersøkelse funnet at elever med høye gjennomsnittskarakterer er de som i størst grad oppsøker rådgivningssituasjoner. En metodologisk forklaring på ulikt resultat, kan være selve spørsmålsformulering. I undersøkelsen til Buland m.fl. skulle elevene vurdere kvaliteten på skolens rådgivning gjennom å ta stilling til tre påstander 1) Jeg har fått et godt grunnlag for videre valg av utdanning og yrke så langt på videregående skole 2) Hvor fornøyd var du med den individuelle veiledningen? 3) Hvor fornøyd var du med gruppeveiledningen? Resultatet ble at de som vurderte rådgivningskvaliteten høyest var elever med høyest gjennomsnittskarakter, elever som prioriterer skolearbeid og gutter (Buland et al., 2014).

Å sammenlikne likheter og forskjeller mellom min undersøkelse og tidligere forskning har vært utfordrende. I norsk sammenheng har det vært begrenset forskning på hvordan elevene opplever og oppfatter rådgivningen i skolen. I gjennomgangen av litteraturen og tidligere forskning ble det vanskelig å finne forskning som tar for seg elevperspektivet. Flere av forskerne, som for eksempel Haug og Plant (2016) etterlyser forskning som involverer brukernes stemme. Et nytt forskningsprosjekt ble satt i gang av Direktoratet for høyere utdanning og kompetanse (Hk-dir.), målet var å utvikle «*Nye ambisjoner for karriereveiledning i skolen*» (Holm-Nordhagen et al., 2022). De nye ambisjonene handlet blant annet om at eleven skal være i fokus når karriereveiledningen planlegges, gjennomføres og evalueres (ibid.). Elevene bør derfor være representert både i planlegging og evaluering av skolens veiledningstjeneste.

5.3.1 Kjønn

I min studie kom det fram at det var flere jenter enn gutter som hadde snakket med rådgiver. Regresjonsanalysen at kjønn som faktor ikke hadde noen betydning for hvor viktig rådgiver hadde vært for elevenes valg av studium.

Buland og Mathiesen (2008) refererer til Ida K. R. Hatlevik sin studie (2002) om veiledning i forbindelse med valg og bortvalg av realfag. I den rapporten skriver Hatlevik at jenter er mer usikre på sine valg enn gutter, og nettopp på grunn av det ønsker mer utdannings- og yrkesveiledning. Det er viktig hvordan rådgivningen i skolen arbeider i forhold til kjønn og utdannings- og yrkesvalg. Kjønn er av betydning når ungdommen

skal skape sin egen identitet, det kan også være med på å begrense hvilke muligheter elevene har til å velge yrke og utdanning (Mathiesen et al., 2010). Dette er og vist til i NOU 2019:3, der det står at «kjønnsforskjeller i utdanning er en samfunnsutfordring».

I Buland m.fl. (2014) sin undersøkelse kommer det frem at elever som blir utfordret til å tenke over hva som er typiske utdannings- og yrkesvalg for kvinner og menn, vekker kvaliteten på rådgivningen høyere enn andre. Jenter og gutter har ofte ulike behov og utfordringer når det gjelder karriereutvikling, og de møter på ulike barrierer og muligheter i arbeidsmarkedet. Derfor er det viktig at karriereveiledningen tar hensyn til elevenes virkelighet og erfaringer, og støtter dem i å realisere sitt fulle potensial, uansett kjønn. Karriereveiledning kan bidra til å utfordre tradisjonelle kjønnsroller og stereotypier, og oppmuntre elevene til å utforske ulike utdannings- og yrkesmuligheter. Dessuten kan karriereveiledning fremme likestilling, integrering og mangfold i samfunnet, ved å utnytte elevenes kompetanse og talenter bedre.

I NOU 2016:7 ble det pekt på at vi i Norge har et kjønnsdelt arbeidsmarked. Flere studier har sett på hvordan kjønn påvirker unges valg, og at ungdom fortsatt gjør tradisjonelle valg. Og at det er nettopp tradisjoner som opprettholder det kjønnssegregerte arbeidsmarked (Buland & Mathiesen, 2008). Skolens rådgivere bør ha mer fokus på kjønnsperspektivet i utdannings- og yrkesveiledningen, og oppmuntre elevene til å velge utradisjonelt. Hypotese 4, om at det er flere jenter enn gutter som mener at rådgiver har vært viktig, samsvarer ikke helt med mine resultater. Forskjellen på kjønn var liten.

5.3.2 Skoleprestasjoner

Analysene i min undersøkelse viser at elever med lave karakterer anser rådgiver som viktigere enn elever med høye karakterer. I tillegg kan vi se at jentene har gjennomsnittlig bedre skoleprestasjoner enn guttene.

Tidligere forskning gir oss en rekke eksempler på at jenter får bedre karakterer i grunnskolen og videregående skole, og fullfører oftere videregående opplæring. En av grunnene til dette kan være at jenter følger skolens normer bedre enn gutter, og at lærerne vurderer dem mer positivt. Gutter har også mer fravær enn jenter i skolen, noe som kan påvirke deres læring og motivasjon. Disse forskjellene på jenter og gutter kan ha konsekvenser for deres muligheter og valg senere i livet. Forskning viser at blant annet skoleprestasjoner bidrar til sosial reproduksjon også når det gjelder valg av utdanning og yrke (Mathiesen et al., 2014). Hypotese 5, om det er en sammenheng mellom elevers skoleprestasjoner og hvor viktig rådgiver har vært, er i tråd med teori og resultatene.

5.3.3 Foreldres utdanning

I min undersøkelse har elever som har foreldre med lav utdanning (her målt i mors utdanningsnivå) høyere skåre på hvor viktig rådgiver har vært. Det vil si at det er en negativ korrelasjon mellom mors utdanningsnivå og hvor viktig elevene mener at rådgiver har vært for deres valg av studium. Elever som har høyt utdannede foreldre, har god informasjonsflyt hjemme og har kanskje ikke det behovet for å bruke rådgiver som informasjonskilde. Samtidig vil elever som har foreldre med lav utdanning, et behov for å finne informasjon utenfor hjemmet. Et av funnene i Birkemo (2007) sin undersøkelse var at elever som valgte studieforberedende la større vekt på råd fra foreldre. Og SINTEFs evaluering av prosjektet «Delt rådgivningstjeneste» viste at foreldre var de som påvirket elevenes valg mest (Buland & Havn, 2003).

Frihet til å gjøre egne valg er et viktig prinsipp for de unge. Ut ifra denne ideologien kan en tro at vi er frikopleet fra tradisjoner og ikke lar oss påvirke fra andre, men det kan virke slik at familiebakgrunn er med på å forme de unges valg. Derfor er det viktig for rådgiver å forstå elevenes valg og hva som påvirker deres de. Derfor er det viktig for rådgivere å ha kunnskap ikke bare om karriereteorier, men også individualiseringsteorier og sosiologiske teorier (Mathiesen et al., 2014).

Sosiologene Ulrich Beck og Anthony Giddens utviklet teorier om elevenes individualisering, og beskrev de unge som frie og selvstendige (Bæck, 2004). Dette i kontrast til de teoriene som mener at klasse, kjønn og etnisitet fortsatt er med på å forme de unges utdannings- og yrkesvalg (ibid.). Den franske sosiologen Pierre Bourdieu mente at barn fra middelklassen og høyere klasser får bedre resultater på skolen, og derfor er det større sjanse for at disse tar høyere utdanning (AAgre, 2014). I rapporten til Buland m.fl. (2014) kan vi lese om Boudon og hans «verditeori», den bygger på prinsippet om at ulike sosiale lag har ulike normer og verdier med tanke på utdanning.

I følge Boudons teori er effekten av klassepåvirkning på utdanningsvalg tosidig, både primær og sekundær. Primært er det forskjell på elevenes skoleprestasjoner mellom de sosiale klassene, dette vil påvirke de unges valg. Sekundær effekt er når elever med like skoleprestasjoner på tvers av sosiale klasser, likevel velger ut fra sosial bakgrunn (Fekjær, 2009). Elever fra høyere sosiale klasser har en tendens til å ta mer ambisiøse utdanningsvalg enn de fra lavere klasser, selv om skoleprestasjonene er like (Thrane, 2005). Dette er også spennende med tanke på karriereveiledning i et utjevningsspektiv, der en ser på karriereveiledning som et ledd i å utjevne sosiale ulikheter. Hypotese 6, om det er en sammenheng mellom foreldres utdanning og hvor viktig rådgiver har vært, er i tråd med teori og resultatene.

6 Avslutning

Avslutningsvis ønsker jeg å oppsummere mine funn som besvarer problemstilling og forskningsspørsmål. Til slutt presenterer jeg tanker om veien videre.

6.1 Oppsummering av studiens funn

Formålet med denne oppgaven var å besvare følgende problemstilling: *Hvor viktig har rådgiver vært som informasjonskilde for elever på studieforberedende, og hva kjennetegner elever som opplever at rådgiver har vært viktig for deres valg av studium?*

For å belyse denne problemstillingen utledet jeg følgende forskningsspørsmål:

4. Hvilken betydning har rådgiver, og hvilke andre informasjonskilder og aktører er viktige for elevenes valg?
5. Hvilke erfaringer har elevene fra individuelle samtaler med rådgiver?
6. I hvilken grad har faktorer som kjønn, mors utdanning og skoleprestasjoner noe å si for hvor viktig rådgiver har vært for elevenes valg av studium?

Metoden bygger på kvantitativ forskning, og datamaterialet er hentet fra NTNU sitt forskningsprosjekt «*Livet i skolen*». For å få en oversikt over datamaterialet og belyse en sammenheng mellom variablene, er det blitt brukt deskriptiv statistikk og regresjonsanalyse.

Det er viktig å presisere at tolkning og drøfting av oppgavens resultater kan bli preget av min bakgrunn for valg av tema. Som rådgiver på en ungdomsskole veileder jeg elevene i valgprosessen og samtidig underviser jeg i faget utdanningsvalg. Det er en prosess som varer i tre år. Elevene utvikler seg i ulikt tempo, noen bestemmer seg tidlig for bestemte yrker, mens andre bruker lengre tid. Det er nettopp disse elevene som utsetter valget som det er spennende å følge. Mange velger å søke på studieforberedende for å være sikker på at alle dørene er åpne når de endelig skal ta et utdannings- og yrkesvalg. De utsetter helt til det siste med å ta en beslutning om videre utdanning og fremtidig yrke.

Funnene i denne oppgaven antyder at skolens utdannings- og yrkesrådgiver ikke har så stor betydning for elevene i valgprosessen. En sammenfatning av elevens svar innebærer i min fortolkning at de med lave skoleprestasjoner og mor med lav utdanning erfarer samtale med rådgiver som mer viktig enn andre. Samtidig ser vi at internett og foreldre er elevenes viktigste informasjonskilde for valg av studium etter videregående skole. Mindre enn halvparten av elevene har vært til samtale med skolens rådgiver, men av de som har snakket med rådgiver opplever halvparten at samtalen var viktig.

I denne undersøkelsen viser funn at under halvparten av elevene oppsøker en rådgiver i løpet av disse tre årene på videregående skole, de fleste foretrekker å finne informasjon på internett. I forskrift til opplæringsloven § 22-3 blir det presisert hva som skal inngå i utdannings- og yrkesrådgivningen. Blant annet har elevene rett til: «...Oppdatert informasjon om utdanningsvegar i Noreg og andre land, oppdatert informasjon om yrkesområde og arbeidsmarknaden lokalt, nasjonalt og internasjonalt og Opplæring i å finne og orientere seg i informasjon og i bruk av rettleiingsverktøy» (Forskrift til opplæringslova §22, 2006).

Det er positivt at elevene bruker internett som informasjonskilde for å orientere seg i mangfoldet av utdanninger og yrker. Internett gir tilgang til et bredt spekter av informasjon som kan hjelpe elevene med å ta informerte valg. OECD påpekte at de fant en tendens til at vi i Norge driver mer med informasjonsutveksling enn veiledning (Buland et al., 2014, p. 27).

I forskriften til opplæringsloven kan vi lese «... utdannings- og yrkesrådgivninga har som formål å bevisstgjere og støtte eleven i val av utdanning og yrke og utvikle kompetansen til den enkelte til å planleggje utdanning og yrke i eit langsiktig læringsperspektiv...Frå 8. – 13. årstrinn skal rådgivinga leggjast opp som ein prosess» (Forskrift til opplæringslova §22, 2006). For å gi alle elevene den kompetansen kan det være en mulig organisering at karriereveiledningen legges opp som en prosess fra og med ungdomsskole og gjennom alle tre årene på videregående. Karriereveiledningsutvalget (NOU, 2016: 7) anbefalte at det utredes om det bør innføres et karriereveiledningsfag for elever på studieforberedende program. Et av argumentene er at elever på studieforberedende program har like stort behov for kunnskap og erfaring om arbeidslivet og for å utvikle karrierekompetanse som elevene på yrkesfaglige programmer. Disse elevene har faget *yrkesfaglig fordypning* fra vg1, der de i perioder blir utplassert på en arbeidsplass. Et annet argument for et timeplanfestet karriereveiledningsfag er at det kan styrke motivasjonen for å fullføre og bestå videregående skole og gjennomføre høyere utdanning. Et siste argument er nettopp det at det er grunn til å tro at mange unge velger å søke studieforberedende fordi de ikke vet hva de vil (NOU, 2016: 7, p. 152).

Regresjonsanalysen i min oppgave viser at elever med lave skoleprestasjoner og mor med lav utdanning erfarer samtalen med rådgiver som mer viktig enn andre elever. I Forskriften til opplæringsloven § 22-1 finner vi en beskrivelse av hva rådgivningen skal bidra til på et overordnet nivå i forhold til sosial utjevning og for å hindre frafall. Det å fullføre videregående skole er viktig med tanke på elevenes frihet til å velge sin vei videre. Elever med lave skoleprestasjoner, elever som har foreldre med lav utdanning, gutter og minoritetsspråklige elever er i henhold til forskning den gruppen som oftest ikke fullfører videregående opplæring (Meld.St.nr.21, 2020). Karriereveiledningens rolle i å inkludere denne elevgruppen er avgjørende. Rådgivningstjenesten må bli kjent og verdsatt blant elevene for å bli en betydningsfull aktør. Skolen skal ha plass til mangfoldet blant elevene, de som har et dårlig faglig utgangspunkt trenger ekstra støtte for å komme ut i utdanning og arbeid. Manglende fullføring kan også skyldes forhold som ligger utenfor skolen, som for eksempel fattigdom, helseutfordringer og språklige utfordringer (Meld.St.nr.21, 2020). Derfor er karriereveiledning også viktig i et utjevningsspektiv, der vi kan bidra til å viske ut skille mellom de som lykkes og de som ikke lykkes.

Sosioøkonomiske forhold og de unges valg av utdanning er et viktig tema i samfunnsforskning (Birkemo, 2007). Det er mange faktorer som påvirker hvilke utdanningsmuligheter elevene har, og hvordan de velger å utnytte dem. Noen av disse faktorene er foreldrenes inntekt, utdanningsnivå og yrke, bosted, kjønn, etnisitet og kulturell bakgrunn (Fekjær, 2009). Forskning viser at sosioøkonomiske forhold har stor betydning for de unges valg av utdanning, men at det også finnes andre individuelle og sosiale faktorer som spiller inn. For eksempel kan personlige interesser, ferdigheter, venner, internett og sosiale medier påvirke de unges utdanningsvalg.

Å velge utdanning er kanskje det viktigste valget vi gjør i livet, og hvert år søker over hundre tusen personer opptak til norske høyskoler og universitet. For å søke må du som

regel ha studiekompetanse, og for å få det må du fullføre videregående opplæring. Den norske regjering har utnevnt et utvalg som skal se på en ny modell for opptak til høyere utdanning. Målsettingen med endringene er å få unge voksne raskere gjennom utdanningssystemet, samtidig som samfunnet får den kompetansen som trengs (NOU, 2022: 17). Slik jeg ser det vil dette øke betydningen av at karriereveiledning på videregående skole. Et av forslagene fra utvalget er å fjerne muligheten til å forbedre karakterer og samle ekstrapoeng for blant annet alder. I henhold til Birkemo (2007) er det slik at ungdom modnes til forskjellig tid, de foreslåtte endringene kan medføre at elevenes livssituasjon «der og da» kan bli avgjørende for fremtiden. Er du en umoden og kanskje samtidig en umotivert elev, trenger du veiledning for å komme inn på rett kurs.

Gjennom tolkningen av de statistiske analysene ser jeg at rådgiver som informasjonskilde er av mindre betydning for mange elever, de fleste finner informasjon på internett. Samtidig mener de elevene som har vært til samtale hos rådgiver at de hadde god nytte av det. Faktorer som skoleprestasjoner og foreldres utdanningsnivå påvirker hvor viktig elevene ser på rådgiver. Elever med lave gjennomsnittskarakterer, og som samtidig har foreldre med lav utdanning, erfarer at rådgiver har vært viktig for deres valg av studium. Svarene på mine forskningsspørsmål viser interessante funn som peker på et potensiale i å utvikle rådgivningstjenesten i fremtiden.

Det ble utfordrende å omstille seg fra å lage egen spørreundersøkelse, til å benytte seg av foreliggende data. Jeg har hele tiden hatt et ønske om å få fram elevens stemme, noe som flere forskere har etterlyst (Haug, 2018; Mathiesen, 2022b). For å få fram elevenes stemme hadde kanskje kvalitativ metode tilført mer dybde og nyanser til analysene. Både kvantitativ metode og kvalitativ metode kan gi verdifull informasjon, men de har forskjellige fordeler og begrensninger når det gjelder å få fram personlige meninger (Ringdal, 2020). Fordelen med spørreskjema er at en kan nå ut til et stort antall respondenter med lite bruk av ressurser. Respondentene kan føle seg begrenset av svaralternativene og det kan være vanskelig å få en beskrivelse av tanker og opplevelser. Intervjuer gir mer dybdeforståelse, her kan forsker stille spørsmål og oppmuntre til detaljerte svar (ibid.). Valget mellom kvantitativ metode og kvalitativ metode avhenger av problemstillingen, men også tilgjengelige ressurser. Ofte kan det være hensiktsmessig å bruke en kombinasjon av begge metodene (mixed-methods) for å få en bedre og dypere forståelse av tematikken (Ringdal, 2020).

6.2 Veien videre

Ved oppgavens slutt har det åpnet seg flere spørsmål. I min studie er det slik at majoriteten av elevene opplever internett som den viktigste informasjonskilden, og at rådgiver har mindre betydning for elevenes valgprosess. På denne bakgrunn mener jeg at det bør være anledning til å involvere elevene mer i både planleggingen av og evalueringen av karriereveiledningstjenesten. Dette for å øke bevisstheten blant elevene om betydningen av rådgiver, både som informasjonskilde og som veileder. I den siste rapporten fra prosjektet «Nye ambisjoner for karriereveiledning i skolen» er en av ambisjonene at elevene skal være representert i planleggingen og evalueringen av skolens karriereveiledning, med mål om at elevene skal være aktive i sine karrierelæringsprosesser (Holm-Nordhagen et al., 2022).

I et eventuelt videre studium ville det ha vært interessant å se på karriereveiledning og minoritetsungdom. Det er et viktig tema med hensyn til å sikre like muligheter og rettferdighet i utdanning og arbeidsliv. Disse ungdommene kan møte spesifikke utfordringer i skolesystemet, og mange faktorer kan påvirke deres vei til yrkes- og

utdanningsvalg. Dette er også en gruppe der sosioøkonomiske faktorer som foreldres utdanningsnivå og skoleprestasjoner kan gjøre at de trenger tilpasset og støttende karriereveiledning. I forhold til min studie gir dette et grunnlag for å spørre om ulike grupper av elever vil ha ulike ønsker og behov for individuell rådgivning?

Jeg håper at de mange undersøkelsene og evalueringene som har blitt beskrevet i min oppgave, også blir lest av de aktørene som skal bevilge ressurser. Det ene utvalget etter det andre har kommet med sine anbefalinger, og jeg lurer på når vi merker endringene på skolene og i klasserommene. Eller som Buland og Mathisen (2008, side 34) skrev i sin rapport *Gode råd?: «hvordan iverksette politikken på området; fra Stortingsmelding til klasserom og rådgiverkontor?»*.

Som pekt på i innledningen ser jeg behovet for at det blir innført et karriereveiledningsfag på studieforbereende utdanningsprogram. Noe som Kjærgård-utvalget anbefalte i sin utredning «Norge i omstilling – karriereveiledning for individ og samfunn» (NOU, 2016: 7). Den samme anbefalingen finner vi iblant annet Buland m.fl. (2014) sin evalueringsrapport, der de foreslår faget «Prosjekt til fordypning» også for elever på studieforbereende. Når rådgivers rolle blir å utvikle elevenes valgkompetanse, fordrer det et mer langsiktig syn på valgprosessen (Buland et al., 2020). En slik prosess kan gi elevene tid å modnes, og slik oppnå et høyere nivå av yrkesvalgmodenhet, slik som Birkeland (2007) beskrev det.

Litteratur

- Andreassen, I. H., Hovdenakk, S. S., & Swahn, E. (2008). *Utdanningsvalg - Identitet og karriereveiledning*. Fagbokforlaget.
- Arbeidsdirektoratet, A. (2004). *Styrking av yrkes- og utdanningsveiledningen i Norge*. Retrieved from <https://www.regjeringen.no/globalassets/upload/kilde/aad/rap/2004/0003/ddd/pdfv/209008-utdanningsveiledning.pdf>
- Aspaas, I. (2018). *Hvilken sammenheng har elevenes opplevelse av målstrukturen i skolen med elevenes indre motivasjon, innsats og akademiske prestasjoner? En kvantitativ studie av elevenes opplevelser NTNU*].
- Bakke, I. B., & Hooley, T. (2022). I don't think anyone here has thought about career really: What the concept of "Career" means to norwegian teenagers and school counsellors. *Scandinavian Journal of Educational Research*, 66(1), 73-87.
- Birkemo, A. (1997). *Yrkesrådgivning*. Universitetsforlaget.
- Birkemo, A. (2007). Utdannings- og yrkesvalg i ungdomsalderen. *Norsk Pedagogisk Tidsskrift*, 91(3), 183-191.
- Buland, T., & Havn, V. (2003). De første skritt er tatt; veien videre venter. *Sluttrapport fra*.
- Buland, T., & Mathiesen, I. (2008). Gode råd. *En kunnskapsoversikt over feltet yrkes- og utdanningsrådgivning, sosialpedagogisk rådgivning og oppfølgingstjeneste i norsk skole*. Trondheim: SINTEF Teknologi og samfunn.
- Buland, T., Mathiesen, I. H., Aaslid, B. E., Haugsbakken, H., & Bungum, B. (2010). Skolens rådgivning - På vei mot framtida? In. Trondheim: SINTEF Teknologi og samfunn.
- Buland, T., Mathiesen, I. H., Aaslid, B. E., Haugsbakken, H., Bungum, B., & Mordal, S. (2011). På vei mot framtida–men i ulik fart. *Sluttrapport fra evalueringen av skolens rådgivning*.
- Buland, T., Mathisen, I. H., Mordal, S., Austnes-Underhaug, R., & Tønseth, C. (2014). "Æ skjønne itj, æ våkne opp kvar dag og vil bli nå nytt æ". Skolens rådgivning i møre og Romsdal, Sør-Trøndelag og Nord-Trøndelag.
- Buland, T. H., Mordal, S., & Mathiesen, I. H. (2020). Utdannings- og yrkesrådgiving og sosialpedagogisk rådgiving i norsk skole anno 2020: En kartlegging av ressurser og arbeidsoppgaver til rådgiving i skolen i Norge.
- Buland, T. H., Vidar. (2001). *Sluttrapport fra evalueringen av "Bevisste utdanningsvalg"*.
- Bæck, U.-D. K. (2004). Preferanser og grunnlag for valg. Sosial reproduksjon og individualisering i det senmoderne. *Sosiologisk Årbok 2004*, 2, 86-116.
- Fekjær, S. B. (2009). Utdanning: Et rasjonelt valg? *Sosiologisk tidsskrift*, 17(4), 291-309.
- Forskrift til opplæringslova, (2006). <https://lovdata.no/dokument/SF/forskrift/2006-06-23-724>
- Frostad, P., & Mjaavatn, P. E. (2019). *Utdanningsvalg og fremtidig yrke. En rapport til kompetanseutvalget fra et prosjekt ved videregående skoler i Trøndelag*.
- Hanssen, T.-E. S., & Korneliussen, T. (2016). Faktorer som påvirker studieintensjon. *Tidsskrift for samfunnsforskning*, 57(1), 61-80.
- Hatlevik, I. K. R. (2002). En studie av utdannings- og yrkesveiledning i videregående skole med vekt på veiledning i forbindelse med valg og bortvalg av realfag.

- <https://nifu.brage.unit.no/nifu-xmlui/bitstream/handle/11250/277663/NIFUskriftserie2002-9.pdf?sequence=1>
- Haug, E. H. (2016). *Kvalitet i norske skolers karriereveiledning: i spennet mellom storsamfunnets behov og elevenes autonomi* [Høgskolen i Innlandet]. Lillehammer.
- Haug, E. H. (2017). «Det er fint å være hos rådgiver, hun skjønner oss skjønner du». En empirisk studie av tema som anses som kjennetegn på kvalitet i skolens karriereveiledning. *Nordisk tidsskrift i veiledningspedagogikk*, 2(1), 16-29.
- Haug, E. H. (2018). *Karrierekompetanser, karrierelæring og karriereundervisning : hva, hvorfor, hvordan, for hvem og hvor?* Fagbokforl.
- Haug, E. H., Schulstok, T., & Bakke, I. B. (2016). Tilgjengelig og samordnet. In. Lillehammer: Høgskolen i Lillehammer.
- Hegna, K., & Smette, I. (2017). Parental influence in educational decisions: young people's perspectives. *British Journal of Sociology of Education*, 38(8), 1111-1124. <https://doi.org/10.1080/01425692.2016.1245130>
- Helland, H. (2006). Reproduksjon av sosial ulikhet. Er sosial bakgrunn av betydning for valg av utdanningsretning? *Sosiologisk tidsskrift*, 14(1), 34-63.
- Hellevik, O. (2015). Spørreundersøkelser.
- HK-dir. (2022). *Unges utdannings- og yrkesvalg 2021*. <https://hkdir.no/media/hk-dir-filer/dokumenter/last-ned-rapport-om-unges-utdannings-og-yrkesvalg-pdf>
- HK-dir. (2021). *Kvalitet i karriereveiledning*. Kompetanse Norge. Retrieved 18.06 from <https://www.kompetansenorge.no/kvalitet-i-karriere/introduksjon-og-sentrale-begreper/>
- Holm-Nordhagen, A., Mathiesen, I. H., & Buland, T. (2022). Nye ambisjoner for karriereveiledning i skolen. In. Trondheim: NTNU Samfunnsforskning.
- Johansen, S. S. (2022). *Generasjon z søker studier En kvalitativ studie av informasjonssøking og utdanningsvalg hos generasjon z* [OsloMet-Storbyuniversitetet].
- Kjærgård, R., & Plant, P. (2018). *Karriereveiledning for individ og samfunn*. Gyldendal Akademisk.
- Kvalsund, R., & Fikse, C. (2015). *Rådgivningsvitenskap*. Fagbokforlaget.
- Mathiesen, I. H. (2022a). *Balanskunst - Skolens rådgivning i møter mellom kontekstuelle, relasjonelle og politiske forventninger* [Universitetet i Stavanger].
- Mathiesen, I. H. (2022b). Da går jeg hjem og googler det i stedet. *Nordisk tidsskrift i veiledningspedagogikk*, 7(1), 1-14.
- Mathiesen, I. H., Buland, T., & Bungum, B. (2010). Kjønn i skolens rådgivning – et glemt tema. *SINTEF-rapport A*, 13924.
- Mathiesen, I. H., Mordal, S., & Buland, T. (2014). En rådgiverrolle i krysspress? Lokal variasjon og konsekvenser for rådgivningen i skolen. *Sosiologi i dag*, 44(4).
- Meld.St.nr.21. (2020). *Fullføringsreformen - med åpne dører til verden og fremtiden*. Retrieved from <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/meld.-st.-21-20202021/id2840771/?ch=1>
- Mjaavatn, P. E., & Frostad, P. (2018a). "Det er veldig sånn at det er et valg for livet". *FOU i praksis*.
- Mjaavatn, P. E., & Frostad, P. (2018b). Fra ungdomsskole til videregående skole - hvordan opplever elevene overgangen? *Norsk Pedagogisk Tidsskrift*.
- Mordal, S., Buland, T. H., & Mathiesen, I. H. (2015). Rådgiverrollen, mellom tidstyv og grunnleggende ferdighet. In. Trondheim: SINTEF Teknologi og samfunn.
- Mordal, S., Holm-Nordhagen, A., Mathiesen, I. H., Buland, T., & Thomsen, R. (2022). *Kvalitet i karriereveiledning i skolen*.
- Nedredal, S. (2016). Livshistorier i veiledningen.
- NOU. (2003: 16). *I første rekke*. Den norske regjeringen
- NOU. (2016: 7). *Norge i omstilling - Karriereveiledning for individ og samfunn*. Ministry of Education and Research
- NOU. (2022: 17). *Veier inn - ny modell for opptak til universiteter og høyskoler*. Den norske regjering
- Lov om grunnskolen og den videregående opplæringa (opplæringslova), (1998). <https://lovdata.no/dokument/NL/lov/1998-07-17-61>

- Ringdal, K. (2020). *Enhet og mangfold*. Fagbokforlaget.
- Røssvoll, T. K. (2020). *Elevers opplevelse av karriereveiledning* Norges arktiske universitet]. Tromsø.
- Røyset, R. J., & Kleppstø, K. H. (2020). *Utdanningsvalg - karrierelæring og livsmestring*. Fagbokforlaget.
- Schanke, T. (2007). *Elevers ønsker for yreks- og utdanningsrådgivning i videregående opplæring* NTNU - Norges teknisk-naturvitenskaplige universitet]. Trondheim.
- Schulstok, T. (2020). Konstruktivistisk veiledning: En innføring.
- Svendsrud, A. (2022). Parsons - karriereveiledningens far.
- Teig, A. (2000). Skolerådgivning - status og utdanningsbehov [Sluttrapport].
- Thrane, C. (2005). Utdanningens sosiale reproduksjon – et fokus på mekanismer. *Sosiologisk tidsskrift*, 13(1), 45-70.
- Thun, S., Thøring, L., & Æyem, L. (2021). Et kvalifisert utdanningsvalg. *Nordic Journal of Vocational Education and Training*.
- Tufte, P. A. (2022). *Hvordan lese kvantitativ forskning?* Cappelen Damm Akademisk.
- Utdanningsforbundet. (2022). SFS 2213. *Arbeidstid skole*. Retrieved 30.06.23, from <https://www.utdanningsforbundet.no/lohn-og-arbeidsvilkar/tariffavtaler/ks/ks-tariffavtaler/sfs-2213/>
- Øia, T. (2001). Aksel Sandemose og moderne identitetskonstruksjon. *Tidsskrift for ungdomsforskning*, 1(1).
- AAgre, W. (2014). *Ungdomskunnskap - Hverdagslivets kulturelle former*. Fagbokforlaget.

Vedlegg 1:

Elevenes opplevelse av læringsmiljøet i videregående skole.

Informasjon til elever i 3. klasse i videregående skoler i Trøndelag og deres foresatte. Læreplanen for videregående skole sier at alle elever skal kunne oppleve at skolen er et godt sted å være, både faglig og sosialt.

Skal skolen lykkes med å legge til rette for et godt læringsmiljø for alle, er den avhengig av informasjon fra elevene selv om hvordan de opplever den skolen de går på. I denne undersøkelsen ønsker vi at du skal gi oss denne informasjonen. Dine opplysninger vil i neste omgang kunne føre til at skolen din kan bli et enda bedre sted å være. Dine svar er derfor et viktig bidrag i arbeidet med å gjøre skolen bedre.

Undersøkelsen ”Opplevelse av skolen” er et samarbeid mellom Trøndelag fylkeskommune og NTNU.

Du vil bli invitert til å besvare et spørreskjema i skoletida. Det tar maks en skoletime å fylle ut skjemaet. Det er frivillig å delta. Du kan trekke deg underveis i undersøkelsen, og om du angrer deg etterpå, kan du be om at de opplysningene du ga blir slettet.

Spørsmålene handler om:

- Noen bakgrunnsopplysninger om deg
- Din opplevelse av den hjelp og støtte du får på skolen
- Din motivasjon for skolen
- Sosiale relasjoner på skolen
- Trivsel på skolen
- Tanker om veien videre

Undersøkelsen vil bli gjennomført mellom vinterferien og påske.

Mange av dere var med på en tilsvarende undersøkelse da dere gikk i 2. klasse. For at vi skal sammenligne det dere sa da med det dere sier nå er det nødvendig at dere skriver navn på skjemaet. Vi kommer ikke til å vise skjemaet ditt til noen og vi kommer ikke til å lagre navnet ditt sammen med det du har skrevet. Det vil heller ikke på noe tidspunkt være mulig for andre enn oss forskere å knytte det du sier til navnet ditt, og vi har taushetsplikt.

Dersom du ønsker å være med på dette, gir du ditt samtykke ved å fylle ut spørreskjemaet når vi kommer til skolen din. Hvis du velger å ikke være med, eller velger å trekke deg på et senere tidspunkt, vil det ikke få noen innvirkning på ditt forhold til læreren din eller skolen din.

Har du spørsmål om undersøkelsen kan disse rettes til:

Professor Per Frostad. Institutt for pedagogikk og livslang læring/NTNU, tlf. 73551151, per.frostad@ntnu.no

